

فصلنامه‌ی اقتصاد مقداری

صفحه‌ی اصلی وب سایت مجله:

www.jqe.scu.ac.ir

شاپا الکترونیکی: ۴۲۷۱-۲۷۱۷

شاپا چاپی: ۵۸۵۰-۲۰۰۸

دانشگاه شیراز

تاثیر شکنندگی اقتصادی بر سهولت فضای کسب و کار (با رویکرد گشتاورهای تعمیم یافته)

عبدالرحیم هاشمی دیزج*، راضیه داوری کیش**، مهدی جعفری***، هاتف حاضری نیری****

* دانشیار اقتصاد، گروه اقتصاد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران (نویسنده‌ی مسئول).

** استادیار اقتصاد، گروه اقتصاد، دانشکده علوم اقتصادی و اجتماعی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.

*** استادیار اقتصاد، گروه اقتصاد، موسسه آموزش عالی طلوع مهر، قم، ایران.

**** استادیار اقتصاد، گروه اقتصاد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.

اطلاعات مقاله	طبقه‌بندی JEL: C23, F18, Q56
تاریخ دریافت: ۱۹ خرداد ۱۴۰۰	واژگان کلیدی:
تاریخ بازنگری: ۱۹ آذر ۱۴۰۰	شکنندگی اقتصادی، فضای کسب و کار، روش گشتاور تعمیم یافته.
تاریخ پذیرش: ۲۰ آذر ۱۴۰۰	آدرس پستی:
ارتباط با نویسنده (گان) مسئول:	دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.
ایمیل:	
a.hashemi@uma.ac.ir	
0000-0002-5334-6019	

اطلاعات تکمیلی:

این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی «تاثیر شکنندگی اقتصادی بر سهولت فضای کسب و کار (با رویکرد گشتاورهای تعمیم یافته)» با شماره ۱۴۰۰/د۹/۶۳۹۲ در دانشگاه محقق اردبیلی است.

قدردانی: از تمامی افراد و موسساتی که در انجام این تحقیق مولف را مساعدت نمودند، قدردانی می‌شود.

تضاد منافع: نویسندگان مقاله اعلام می‌کنند که در انتشار مقاله ارائه شده تضاد منفعی وجود ندارد.

منابع مالی: نویسنده‌ها هیچگونه حمایت مالی برای تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله دریافت نکرده‌اند.

چکیده

یکی از مهم‌ترین اهداف کلان اقتصادی کشورها، ایجاد شرایط لازم جهت ارتقاء رشد اقتصادی مستمر و باثبات است. سهولت فضای کسب و کار به عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل در جهت دستیابی به این هدف می‌تواند مورد توجه قرار بگیرد. شکنندگی اقتصادی یکی از متغیرهای اصلی موثر بر سهولت فضای کسب و کار است؛ بنابراین کاهش شکنندگی اقتصادی می‌تواند بسترهای مناسب را برای سهولت فضای کسب و کار فراهم نماید. برای کاهش شکنندگی اقتصادی می‌توان اجزا آن را مورد بررسی قرار داد که از مهم‌ترین این زیرشاخص‌ها می‌توان به کاهش رکود اقتصادی و فقر، جلوگیری از فرار مغزها و نیروی انسانی و توسعه اقتصادی متوازن اشاره نمود. تقویت مولفه‌های مذکور منجر به ایجاد بسترهای مناسب برای فضای امن سرمایه‌گذاری و کسب و کار می‌گردد. برای این منظور این پژوهش، با استفاده از روش گشتاورهای تعمیم‌یافته (GMM) به بررسی تاثیر شکنندگی اقتصادی بر سهولت فضای کسب و کار در کشورهای منتخب طی دوره ۲۰۱۹-۲۰۰۶ پرداخته است. نتایج نشان می‌دهد، شکنندگی اقتصادی و هر یک از اجزا آن که شامل: رکود اقتصادی و فقر، توسعه اقتصادی نامتوازن و فرار مغزها و نیروی انسانی است، تاثیر منفی بر سهولت فضای کسب و کار کشورهای مورد بررسی دارند. همچنین نتایج نشان می‌دهد، متغیرهای توسعه مالی و حاکمیت قانون تاثیر مثبت و معناداری بر سهولت فضای کسب و کار دارند و متغیر اثربخشی دولت تاثیر معناداری بر سهولت فضای کسب و کار ندارد.

ارجاع به مقاله:

هاشمی‌دیزجی، عبدالرحیم، داوری کیش، راضیه، جعفری، مهدی و حاضری‌نیری، هاتف. (۱۴۰۳). تاثیر شکنندگی اقتصادی بر سهولت فضای کسب و کار (با رویکرد گشتاورهای تعمیم یافته). فصلنامه اقتصاد مقداری (بررسی های اقتصادی سابق)، ۲۱(۲)، ۱۵۹-۲۰۰.

doi:10.22055/jqe.2021.37673.2381

© 2024 Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0 license) (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>)

۱- مقدمه

بشر متغیرهای نهادی از طریق افزایش در مقدار سرمایه‌گذاری به طور مستقیم و از طریق افزایش کارایی سرمایه‌گذاری به طور غیرمستقیم بر رشد اقتصادی تأثیر می‌گذارند (Gwartney, Holcombe, & Lawson, 2004). لذا نقش و عملکرد نهادها از کانال تقویت یا تضعیف محیط کسب و کار در سرمایه‌گذاری بنگاه‌ها بسیار با اهمیت است. بنابراین در کنار سایر عوامل مطرح شده در نظریات سنتی اقتصاد، محیط کسب و کار یکی از عوامل تعیین‌کننده سرمایه‌گذاری و رشد اقتصادی است.

سرمایه‌گذاری بخاطر در بر داشتن ریسک، ویژگی بی‌ثباتی و نوسان را در درون خود دارد. با توجه به اینکه تغییرات ریسک پیش‌بینی شده یا تغییرات در محاسبات ریسک آینده به نوسانات سرمایه‌گذاری منجر می‌شود، بنگاه‌ها درصد هستند تا ریسک را کاهش داده و پوشش دهند. سرمایه‌گذار با مناسب تشخیص دادن فضای کسب‌وکار و همچنین داشتن یک چشم‌انداز مناسب و روشنی انتظارات بازدهی و سود، تمایل به سرمایه‌گذاری دارد. بنابراین، باید شرایط اقتصادی را به گونه‌ای فراهم کرد که هزینه‌های ریسک و ناطمینانی مربوط به سرمایه‌گذاری را کاهش داد و با ایجاد نهادهای حقوقی، قانونی و اقتصادی حمایت‌کننده از سرمایه‌گذاری، سرمایه‌گذار را به سمت فعالیت‌های مولد سوق داد. از این‌روی یکی از عوامل مهم در کاهش ریسک و عملکرد بهتر سرمایه‌گذاری وجود فضای نهادی مناسب کسب و کار است (Shahabadi, Naziri, & Jamshidi, 2020).

فضای کسب و کار، مجموعه‌ای از سیاست‌ها، شرایط حقوقی، نهادی و مقرراتی است که بر فعالیت واحدهای اقتصادی تأثیر می‌گذارد و مدیران یا مالکین واحدها امکان تغییر یا بهبود آن را ندارند و خارج از کنترل و تسلط بنگاه‌ها است. کیفیت محیط کسب و کار به طور مستقیم می‌تواند بر میزان هزینه‌های حاصل از فعالیت بنگاه‌های اقتصادی، ریسک حاصل از شروع کسب و کار جدید، تعامل میان بنگاه‌ها و تأمین مالی تأثیر گذاشته و به تبع آن بر روی تصمیمات سرمایه‌گذاری، ایجاد شغل، سطح بهره‌وری، تولید و رشد اقتصادی کشور نیز اثرگذار باشد. بنابراین، بهبود فضای کسب و کار به معنای بهبود رونق فضای سرمایه‌گذاری و در نتیجه محرک رشد اقتصادی است (Hans, 2018). به همین دلیل، فضای کسب‌وکار و بررسی عوامل تعیین‌کننده آن مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است.

هزینه‌های شروع هر فعالیت تابع دو دسته عوامل است: هزینه‌هایی که به لحاظ فنی لازم است و هزینه‌هایی که به دلیل ناکارآمدی محیط فعالیت اقتصادی بر صاحبان کسب و کار تحمیل می‌شود. گاهی این قبیل هزینه‌های شروع کسب و کار به قدری زیاد است که افراد، بنگاه‌ها ترغیب نمی‌شوند از فرصت‌های اقتصادی استفاده کنند (Amjadi & Shafeei, 2017). مؤلفه‌هایی که منجر به ناکارآمدی محیط کسب‌وکار تأثیر می‌گردند، عبارتند از: ثبات اقتصاد کلان، سیاستها، قوانین و مقررات، ثبات سیاسی و دولت، خدمات عمومی و زیرساخت‌ها و امنیت حقوق مالکیت. بدین ترتیب، تغییر در سیاست‌های کلان اقتصادی، قوانین و مقررات، عدم ثبات سیاسی دولت، تضعیف خدمات عمومی و زیر ساخت‌ها و امنیت حقوق مالکیت محیط پرتلاطمی را برای بنگاه‌های اقتصادی ایجاد می‌کنند (Varmziari & Imani, 2017). به طوری‌که، برخی از کشورها از پدیده تغییرات بیش از حد و غیر منتظره سیاست‌ها و همچنین تغییرات پیاپی و غیرقابل پیش‌بینی قوانین و مقررات رنج می‌برند، که حضور چنین پدیده‌های در هر کشور، غیر قابل اعتماد بودن محیط کسب و کار آن کشور را القاء می‌کند (Hosseinzadeh Bahraini & Malek Sadati, 2011). از سوی دیگر، بی‌ثباتی اقتصاد کلان و تغییرات تغییرات پیاپی و غیرقابل پیش‌بینی قوانین و مقررات، عدم ثبات سیاسی دولت، تضعیف خدمات عمومی و زیرساخت‌ها و امنیت حقوق مالکیت به میزان زیادی متأثر از شوک‌ها و بحران محیطی هستند (Huggins & Thompson, 2015) و معمولاً کشورهایی که اقتصاد شکننده‌ای دارند، روند تغییرات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی با عدم قطعیت همراه است. به همین دلیل کشورهای مختلف به منظور بهبود ثبات اقتصاد کلان و کاهش تغییرات پیاپی و غیرقابل پیش‌بینی قوانین و مقررات، ثبات سیاسی دولت، تقویت خدمات عمومی و زیرساخت‌ها و امنیت حقوق مالکیت در پی اتخاذ راهکارهایی برای بهبود فضای کسب و کار از طریق افزایش قدرت انعطاف‌پذیری، تاب‌آوری و کاهش شکنندگی اقتصاد خود هستند (Varmziari & Imani, 2017)، زیرا کارکرد صحیح اقتصاد، جوهر اساسی فضای کسب و کار مناسب است و در صورت شکننده بودن اقتصاد، دسترسی آسان به اعتبارات و تمایل به پس‌انداز و سرمایه‌گذاری کاهش می‌یابد (Bunoa, Nadanyiova, & Hraskovaa, 2015). شاخص فضای کسب‌وکار نشان می‌دهد که کشورهای شکننده، به طور میانگین، از نظر سهولت در انجام کسب و کار، در بین ۱۸۳ اقتصاد، رتبه ۱۴۴ را دارند. میانگین رتبه برای

کشورهای غیر شکننده ۷۸ است. در بین ۲۵ اقتصاد پایینی در رتبه بندی شاخص فضای کسب و کار، ۲۰ کشور شکننده هستند (Peschka, 2011). بنابراین، کشورهایی که شکنندگی اقتصادی^۱ دارند، فضای کسب و کار مناسبی نخواهند داشت.

شکنندگی اقتصاد منجر به بی‌ثباتی اقتصاد کلان از طریق افزایش نوسانات اقتصادی به دلیل شوک‌های داخلی و خارجی می‌گردد. زیرا، اقتصادی که از شکنندگی اقتصادی بالایی برخوردار است، دائماً شوک‌های متعدد داخلی و خارجی را جذب می‌کند (Taherpour, 2019). بی‌ثباتی اقتصاد کلان موجب نااطمینانی فعالان اقتصادی نسبت به تحولات آینده خواهد شد و در نتیجه فعالان اقتصادی نمی‌توانند چشم‌انداز روشن و شفافی از آینده ترسیم نمایند (Dehghan Manshadi & Pourrahim, 2013). لذا بی‌ثباتی اقتصاد کلان از طریق افزایش قابل توجه نااطمینانی و عدم برنامه‌ریزی بلندمدت تاثیر منفی بسیاری بر توسعه و ایجاد کسب و کارها خواهد گذاشت و تحت این شرایط، فضای کسب و کار برای تحقق پتانسیل‌های تولید و سرمایه‌گذاری مناسب نخواهد بود.

در یک اقتصاد شکننده کارایی قراردادهای اجتماعی از بین رفته و توانایی حکومت و جامعه در سازگاری و پاسخ‌گویی به شوک‌های داخلی و خارجی دستخوش تضعیف قرار می‌گیرد. لذا، کاهش شکنندگی اقتصاد سبب اعتبار یافتن قراردادهای اجتماعی می‌شود. تجربه کشورها نیز نشان می‌دهد که حکومت‌ها و جوامع با ثبات در مقابل شوک‌های داخلی و خارجی عملکرد بهتری دارند. اما حکومت‌های شکننده معمولاً در ماریجی از ضعف و خشونت گرفتار می‌شوند. زیرا، شکنندگی اقتصاد سبب افزایش فقر و خشونت شده و پیامدهای منفی ناشی از آن به یک منطقه جغرافیایی مشخص محدود نشده و قابل سرایت است. جوامعی که شکنندگی کمتری دارند به دلیل بهبود ظرفیت‌های نهادی، اتحاد اجتماعی بالا و مشروعیت بالا، کمتر دچار از کارافتادن تدریجی قراردادهای اجتماعی، از بین رفتن تاب‌آوری اجتماعی و قرار گرفتن در سطوح پایین توسعه انسانی و اقتصادی می‌شوند. این کشورها اغلب درجات پایینی از خشونت، بی‌ثباتی سیاسی و عدم احترام به قانون را تجربه می‌کنند (Mohammadi, 2020). بنابراین با کاهش شکنندگی اقتصادی، احترام به قانون مالکیت، ثبات اقتصاد کلان، ثبات سیاسی و کیفیت و کمیت خدمات عمومی و زیرساخت‌ها بهبود می‌یابد و به تبع آن هزینه‌های ناشی از محیط فعالیت اقتصادی کاهش می‌یابد و

¹ Economic fragility

انگیزه فعالان اقتصادی برای شروع و تداوم کسب و کار افزایش می‌یابد. بنابراین کاهش شکنندگی اقتصادی می‌تواند بسترهای مناسب را برای سهولت فضای کسب و کار فراهم نماید. با توجه به اثر گذاری شکنندگی اقتصاد بر فضای کسب و کار، تا کنون مطالعه جامع به این موضوع نپرداخته است.

لذا این پژوهش، به بررسی تأثیر شکنندگی اقتصادی بر شاخص شروع فضای کسب و کار در کشورهای منتخب^۲ طی دوره زمانی ۲۰۰۶-۲۰۱۹ پرداخته است. در ادامه، مبانی نظری، پیشینه پژوهش، ارائه مدل و معرفی متغیرهای مورد استفاده در مدل، تخمین مدل و تفسیر نتایج حاصل از برآورد و در نهایت جمع‌بندی و پیشنهادها ارائه می‌گردد.

گسترش رفتار توده‌وار موجب ناپایداری و افزایش نوسان پذیری بازارهای مالی می‌شود. مسئله مهم آن است که چنانچه افراد بر اساس اطلاعات خصوصی مستقل خودشان به رفتار توده‌وار روی آورده باشند، رفتار توده‌وار قابل تعدیل شدن است؛ اما در غیر این صورت، رفتار توده‌وار ممکن است مانع انعکاس اطلاعات بنیادی در قیمت‌ها شود و بازگشت به تعادل قیمت‌ها در معرض خطر جدی قرار دهد. به دلیل دشواری دسترسی به اطلاعات خصوصی افراد به‌سختی می‌توان مشخص کرد که افراد مستقلاً بنا بر اطلاعات بنیادی خود، عمل کرده‌اند یا همان‌طور که بسیاری از نظریات رفتار توده‌وار می‌گویند، رفتاری تقلیدی انجام داده‌اند (Sharma, 2004). در نتیجه علی‌رغم اینکه طیف وسیعی از نظریات و مدل‌های متفاوت برای شناسایی و بررسی رفتار توده‌وار ارائه شده است؛ مدل‌های موجود در شناسایی این پدیده در عمل با چالش‌های عمده‌ای مواجه هستند. فقدان ریز اطلاعات معاملات سرمایه‌گذاران (Demirer & Zhang, 2019)، سوگیری در شناسایی بیش از حد رفتار توده‌وار (Xie, Xu & Zhang, 2015) و تشابه سنج رفتار توده‌وار با سنج‌های احساسات بازار (Zhou, 2018)، از جمله مهم‌ترین این نقدها است. در نتیجه ارائه مدل اندازه‌گیری مناسب رفتار توده‌وار در بازارهای مالی همچنان با چالش‌های عمده مواجه است و یکی از مسائل حل‌نشده ادبیات موضوع حال حاضر است (Bohl et al., 2017; Stavroyiannis et al., 2019).

^۲ الجزایر، استرالیا، کانادا، شیلی، کلمبیا، دانمارک، اکوادور، مصر، ایران، نروژ، قزاقستان، عمان، ترکیه، انگلستان، آمریکا، ونزوئلا، عربستان سعودی، سریلانکا

نظر به اهمیت مسئله، طیف غنی از نظریه‌ها به پدیده رفتار توده‌وار توجه داشته‌اند و عقلایی یا غیر عقلایی بودن رفتار توده‌وار را بررسی کرده‌اند. برخی رفتار توده‌وار را میان اشخاص حقیقی نظیر تحلیلگران مالی، سرمایه‌گذاران نهادی و اشخاص حقوقی، نظیر صندوق‌های بازنشستگی یا سرمایه‌گذاری بررسی کرده‌اند (Graham, 1999; Wermers, 1999; Welch, 2000; Clement & Tse, 2005). برخی اثر رفتار توده‌وار بر بازارها را بررسی کرده‌اند (Litimi, BenSaïda; Babalos, Balcilar & Gupta, 2015; Bouraoui, 2016) و علت وقوع این پدیده را فزونی عدم تقارن اطلاعات و عدم رسیدن بلوغ در این بازارها بیان کرده‌اند (چانگ، Chang, Cheng & Khorana, 2000); لذا دشواری شناسایی رفتار توده‌وار موجب شده است تا روش‌های مختلف موجود برای شناسایی و اندازه‌گیری رفتار توده‌وار با چالش‌ها و نقدهای جدی مواجه شوند (Xie, Xu & Zhang, 2015, Zhou, 2018, Demirer & Zhang, 2019). از این رو، در این مقاله سعی می‌شود با بررسی مدل‌های موجود برای اندازه‌گیری رفتار توده‌وار، مزایا و ضعف‌های مدل مختلف نقد و بررسی شود و بر مبنای آنها از مدل رفتار توده‌وار مناسبی برای اندازه‌گیری استفاده شود؛ بنابراین پرسش این است که آیا مدل رفتار توده‌وار قیمت که قدرت تفکیک رفتار توده‌وار از سایر پدیده‌های رفتاری را دارد، می‌تواند تفسیر مناسبی از بازار مالی ایران باشد. در پاسخ به این پرسش، سعی شده است به دلیل بسته شدن نمادهای معاملاتی نتایج بازار سرمایه ایران، در قالب آزمون قوت با نتایج بازار بورس نیویورک مقایسه شود. بدین منظور، مقاله در پنج بخش تنظیم شده است. پس از مقدمه، مبانی نظری و تجربی پژوهش برای تطابق مفهومی و تجربی مدل رفتار توده‌وار قیمت با تعاریف و نظریات موجود ارائه می‌شود. در بخش سوم روش تحقیق ارائه خواهد شد. بخش چهارم به توصیف نتایج حاصل از مدل رفتار توده‌وار قیمت می‌پردازد؛ و در بخش پنجم، نتایج تحقیق ارائه می‌شود.

۲- ادبیات تحقیق

۲-۱- فضای کسب و کار

عوامل متعددی بر عملکرد بنگاه‌های اقتصادی تاثیر می‌گذارند. برخی از این عوامل خارج از تسلط و کنترل فعالان اقتصادی است و در ادبیات اقتصادی با عنوان فضای کسب و کار شناخته می‌شود. فضای کسب و کار به عنوان یکی از عوامل اصلی توسعه بر عواملی مانند بهره‌وری و اشتغال نیروی کار، سرمایه‌گذاری و ظرفیت‌های تولیدی اثر می‌گذارد (Leylian

(et al., 2022). از طرف دیگر، توسعه اقتصادی براساس رقابت‌پذیری اقتصادی کشورها استوار بوده و فضای کسب و کار از عوامل مهم مؤثر بر این رقابت‌پذیری است. بهبود فضای کسب و کار و حصول محیط روشن و سالم کسب و کار از کارکرد سیاست‌های اقتصادی مناسب کشورها به دست می‌آید (Shahinpour & Karabulut, 2019). بانک جهانی^۳ با استفاده از شاخص کسب و کار به بررسی و ارزیابی قوانین، مقررات و مجموعه عواملی که مستقیماً بر روی انجام کسب و کار و رشد اقتصادی کشورها مؤثرند پرداخته و اقدام به رتبه‌بندی کشورهای جهان می‌نماید. رتبه هر کشور براساس متوسطی از رتبه اجزای تشکیل‌دهنده هر شاخص تعیین می‌شود. بطوری‌که کشوری از نظر قوانین و مقررات پوشش‌دهنده فعالیت‌های اقتصادی، نظیر قانون ورود به بازار، ورشکستگی، قوانین تشکیل مشاغل جدید و غیره و نیز مجموعه عوامل مؤثر بر عملکرد بنگاه‌ها و در کل کسب و کار، بازدارنده باشد در رتبه‌بندی کشوری در مکان‌های انتهایی قرار می‌گیرد. لذا بسیاری از کشورها سعی بر این داشته تا با استفاده از سهولت فضای کسب و کار، فعالیت‌های اقتصادی را گسترش دهند زیرا به این مفهوم پی برده‌اند که بهبود محیط کسب و کار می‌تواند فرصت مناسبی برای کارآفرینان و ثروت‌آفرینان در جهت رشد اقتصادی مستمر و باثبات باشد. مؤسسه (DB)^۴ با استناد به ۱۰ شاخص کمی که ۱۰ مرحله از عمر یک کسب و کار را از زمان شکل‌گیری تا انحلال آن دربرمی‌گیرد در مورد میزان مناسب بودن محیط اقتصادی کشور برای انجام فعالیت اقتصادی قضاوت می‌کند. در حقیقت شاخص فضای کسب و کار شامل ۱۰ مولفه شروع کسب و کار (SB)^۵، اخذ مجوزها (OL)^۶، شاخص استخدام و اخراج نیروی کار (JE) ثبت مالکیت (RP)^۸، شاخص اخذ اعتبار (IOC)^۹، شاخص حمایت از

³ World Bank

⁴ Doing Business

⁵ Starting a business

⁶ Obtaining licenses

⁷ Indicators of employment and worker dismissal

⁸ Registering property

⁹ Indicators of obtaining credit

سرمایه‌گذاران (IPI)^{۱۰}، شاخص پرداخت مالیات (IPT)^{۱۱}، تجارت فرامرزی (CBT)^{۱۲}، شاخص انحلال فعالیت (ILA)^{۱۳} و شاخص الزام‌آور بودن قراردادهای (ISC)^{۱۴} است.

۲-۲- شکنندگی اقتصادی

شکنندگی از نظر لغوی، به معنای توانایی شکست یا خرابی آسان تعریف شده است و برخی محققان، شکنندگی را برای اقتصاد به خانه‌های شیشه‌ای تشبیه کرده‌اند که در مواجهه با تنش یا شوک سختی قسمتی از آن خواهد شکست (Vallings & Moreno-Torres, 2005). مفهوم کشور شکننده از اوایل ۱۹۹۰ وارد مباحث توسعه شده است. گروه مطالعه شکنندگی در سال ۲۰۱۶ شکنندگی را اینگونه تعریف کرده است: خلا (نبود) یا شکست قرارداد اجتماعی بین مردم و دولت. حکومت‌های شکننده از کمبود ظرفیت‌های نهادی و مشروعیت سیاسی رنج می‌برند که این مساله منجر به افزایش ناپایداری و درگیری‌های خشونت‌آمیز می‌گردد و به از بین رفتن تاب‌آوری حکومت در برابر شوک‌های مخرب داخلی و خارجی منتهی می‌شود. سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه (OECD)^{۱۵} شکنندگی را ترکیبی از در معرض خطر قرار داشتن و عدم توانایی حاکمیت و جامعه در مدیریت، جذب و یا کاهش اثرات خطر مذکور تعریف می‌کند که می‌تواند نتایج نامطلوبی از جمله خشونت، عدم کارکرد نهادها، آوارگی، بحران‌های انسانی و غیره را به همراه داشته باشد. همچنین، بنیاد صلح در گزارشی به بررسی کشورهای مختلف جهان از نظر میزان شکنندگی نظام اقتصادی آن‌ها می‌پردازد. به گزارش جدید بنیاد صلح که با بررسی و تحلیل داده‌های مربوط به ۱۷۸ کشور جهان براساس سه شاخصه اصلی اقتصادی، سیاسی و اجتماعی تهیه شده است اقدام به رده بندی کشورها در دسته کشورهای با شکنندگی در سطح بسیار اخطار دهنده، با اخطار بالا، در وضعیت اخطار، در وضعیت هشدار بالا، هشدار متوسط، هشدار دهنده، باثبات، بسیار باثبات، پایدار و بسیار پایدار نموده است.

¹⁰ Investors' protection index

¹¹ Index paying taxes

¹² Cross-border trade

¹³ Index Liquidation Activity

¹⁴ Index sanctity of contracts

¹⁵ Organisation for Economic Co-operation and Development(OECD)

هر چه امتیاز کسب شده برای کشورها بر اساس شاخص شکنندگی اقتصاد بیشتر باشد، آن کشور شکننده‌تر خواهد بود. شاخصه اقتصادی خود شامل زیرشاخه‌های رکود اقتصادی و فقر (ED&P)^{۱۶}، توسعه اقتصادی نامتوازن (UED)^{۱۷} فرار مغزها و نیروی انسانی (HF&BD)^{۱۸} است.

۲-۳- تأثیر شکنندگی اقتصاد بر فضای کسب و کار و کانال‌های اثرگذاری آن

افراد و بنگاه‌ها به عنوان بخش خصوصی در شروع فعالیت اقتصادی با مشکلات متعددی (مراحل اداری بوروکراسی، ارتشاء، زمان طولانی اخذ مجوز و ...) مواجه است (Shahinpour & Karabulut, 2019). اما مهمترین گام در راه‌اندازی و شروع کسب‌وکار جدید بررسی فرایند ثبت شرکت را از نظر تعداد مراحل، مدت زمان مورد نیاز و هزینه صرف شده برای آغاز فعالیت است، بدیهی است هر چه فرایند ثبت شرکت پیچیده‌تر و مشکل‌تر و پرهزینه‌تر باشد، انگیزه افراد و اشخاص حقیقی و حقوقی برای شروع فعالیت‌های اقتصادی کمتر می‌گردد (Mehrabani, Abdollahi, & Basirat, 2016). در واقع، به دلیل هزینه‌ها و زمان لازم برای شروع کسب‌وکار، عملاً امکان شروع کسب‌وکار از فعالان اقتصادی سلب می‌گردد. بنابراین بایستی فرایند ثبت شرکت را از نظر تعداد مراحل، مدت زمان مورد نیاز و هزینه صرف شده برای آغاز فعالیت کاهش داد. از سوی دیگر، عواملی که می‌تواند فرایند شروع کسب و کار را متزلزل‌تر نماید، عدم ثبات اقتصاد کلان، قوانین و مقررات، عدم ثبات سیاسی و دولت، تضعیف خدمات عمومی و زیرساخت‌ها و امنیت حقوق مالکیت، است.

بانک جهانی، حکومت‌های شکننده را حکومت‌هایی تعریف می‌کند که با چالش‌های جدی توسعه، از قبیل ظرفیت‌های نهادی ضعیف، حکمرانی بد، بی‌ثباتی سیاسی و اقتصادی و خشونت‌های مداوم و متواتر یا آثار ناشی از درگیری‌های شدید در گذشته، روبه‌رو هستند. کشورهای شکننده از طریق بی‌ثباتی اقتصاد کلان، عدم اجرای قوانین و مقررات، عدم ثبات سیاسی و دولت، تضعیف خدمات عمومی و زیرساخت‌ها و امنیت حقوق

¹⁶ Economic Decline and Poverty

¹⁷ The Uneven Economic Development

¹⁸ The Human Flight and Brain Drain

مالکیت فضای کسب و کار نامساعد می‌کنند. بنابراین به بررسی تاثیر شکنندگی اقتصاد بر مولفه‌های موثر بر ناکارآمدی محیط کسب و کار می‌پردازیم:

۲-۳-۱- تاثیر شکنندگی اقتصاد بر بی‌ثباتی اقتصاد کلان

اقتصاد شکننده مشکلاتی نظیر تورم، گسترش فقر، بی‌ثباتی و عدم قطعیت اقتصاد کلان، افزایش نرخ ارز، دسترسی محدود به خدمات اعتباری و مالی و عدم امکان فعالیت‌های اقتصادی سالم و مولد را ایجاد می‌کند. این عوامل منجر به نسبت بالایی از فعالیت‌های اقتصادی غیررسمی می‌شود. محیط کسب‌وکار با این محدودیت‌ها هم هزینه‌ها و هم خطرات مشارکت در فعالیت‌های اقتصادی را افزایش می‌دهد (Sweeney, 2009). گزارش بانک جهانی، بی‌ثباتی اقتصاد کلان را به عنوان مهم‌ترین مانع بر بهبود فضای کسب و کار معرفی می‌کند. زیرا، بی‌ثباتی اقتصاد کلان با ایجاد فضای نااطمینانی، اثر هرگونه سیاست اقتصادی در جهت بهبود فضای کسب و کار کاهش داده و تحت تاثیر قرار می‌دهد (Dehbashi, Esmaeilpour Moghadam, & Arbabi, 2020). بروز شوک‌ها و تلاطم‌های داخلی و خارجی با شکننده بودن اقتصاد باعث بروز نوسانات شدید در متغیرهای کلان اقتصادی مانند نرخ ارز و تورم و به تبع آن باعث بی‌ثباتی اقتصاد کلان می‌گردد. لذا، مدیریت اقتصادی باید به گونه‌ای باشد که اقتصاد در مقابل نوسانات، شوک‌ها و تلاطم‌های داخلی و بین‌المللی مقاومت کند و شکننده نباشد و به تبع آن نااطمینانی در اقتصاد به وجود نیاید و به تبع آن فضای کسب و کار برای شروع فعالیت‌های اقتصادی مساعد باشد. بنابراین، شکنندگی اقتصاد یکی از عواملی است که از طریق ایجاد و تشدید بی‌ثباتی اقتصاد کلان بر سهولت فضای کسب و شروع کسب‌وکار تاثیر می‌گذارد.

۲-۳-۲- تاثیر شکنندگی اقتصاد بر سیاست‌ها، قوانین و مقررات

قوانین و مقررات جاری اعم از قانون اساسی، قوانین عادی، آیین‌نامه‌ها و... و سیاست‌های حاکم بر تدوین و اجرای آنها، از مؤلفه‌های اصلی شکل‌دهنده محیط نهادی کسب‌وکار در هر کشور به شمار می‌روند. برخی از کشورها از پدیده تغییر بیش از حد و غیرمنتظره سیاست‌ها و در نتیجه تغییرات پیاپی و غیرقابل پیش‌بینی قوانین، مقررات و دستورالعمل‌ها رنج می‌برند. حضور چنین پدیده‌ای در یک کشور معادل با غیرقابل اعتماد بودن محیط کسب‌وکار در آن کشور است (Hosseinzadeh Bahraini & Malek Sadati, 2011).

کشورهای شکننده که فضای کسب و کار مناسبی ندارند، معمولاً با ضعف قوانین و مقررات مواجه هستند. در حالی که برخی از کشورهای شکننده قوانین خوبی دارند، این قوانین اغلب اجرا نمی‌شوند. در نتیجه بسیاری از موانع ایجاد یک محیط تجاری سالم ناشی از ضعف قوانین یا مقررات است (Channell, 2011). بنابراین، ثبات نسبی و طول عمر معقول سیاستها و قوانین منبعت از آنها در یک اقتصاد غیرشکننده و قانونمند و قابل پیش‌بینی بودن تغییرات در سیاستها و قوانین منجر به ایجاد نوعی آرامش خاطر برای فعالان اقتصادی می‌گردد تا احساس کنند در محیط کسب‌وکار امن و قابل پیش‌بینی قرار دارند.

۳-۲-۳- تأثیر شکنندگی اقتصاد بر ثبات سیاسی، دولت و امنیت حقوق مالکیت

شکنندگی به وضعیتی از بخش‌های اقتصادی کشور اطلاق می‌شود که بروز شوک یا تنش می‌تواند آن بخش را دچار بحران اقتصادی کرده و بسته به میزان شکنندگی و شدت شوک این احتمال وجود دارد که بحران از بخش موردنظر به دیگر بخشهای اقتصاد سرایت کرده و در موارد حاد مشاهده می‌شود که بحران اقتصادی به تنش‌های سیاسی و اجتماعی مبدل می‌شود (Röhn, Sánchez, Hermansen, & Rasmussen, 2015). همچنین، افزایش شکنندگی اقتصاد، زمینه‌ای مناسب برای گسترش فقر، تروریسم داخلی و بین‌المللی، جرائم سازمان یافته و بی‌ثباتی منطقه‌ای است که امنیت جامعه را کاهش می‌دهد.

حراست از حقوق مالکیت مهمترین دغدغه سرمایه‌گذاران و فعالان کسب‌وکار را تشکیل می‌دهد. منشأ این نگرانی می‌تواند رفتار مجرمانه شهروندان دیگر و یا رفتار غیر مسئولانه مقامات دولتی باشد. دقیقاً به همین دلیل است که از دیرباز در همه جوامع افراد سعی می‌کرده‌اند با اتخاذ تدابیر مناسب جان و مال خویش را از دسترس جنایتکاران و سارقان دور نگه‌دارند (Hosseinzadeh Bahraini & Malek Sadati, 2011). شکننده شدن دولت به معنای این است که نهادهای رسمی دولت جایگاه و مفیدبودن خود را به عنوان مرکز تخصیص منابع و ثروت و اعمال قدرت مشروع از دست بدهند. دولت‌های شکننده، دولت‌هایی هستند که قادر به تأمین امنیت برای مردم نیستند، کنترلی بر منابع ندارند یا مهمتر از همه، مردم حکومت آنها را برای جامعه مفید و مناسب نمی‌دانند. وقتی رقباتی سیاسی در جامعه‌ای توان جلب نظر مردم و در نتیجه، به دست گرفتن همه ارکان قدرت را از طریق انتخابات و یا سایر سازوکارها ندارند، دولت شکننده در جامعه نمود و

ظهور می‌یابد، نهادها ضعیف می‌شوند (Zaum, 2013). مرجع اعمال زور مشروع (نظام قضایی) از بین می‌رود. بهره‌گیری از قدرت و زور برای وادار ساختن طرف‌های مقابل به تمکین تشدید می‌شود و گروه‌های مسلح در جامعه گسترش می‌یابند، بدون آنکه یکی از آنها از چنان توانی برخوردار باشد که بتواند بر رقبا غلبه کرده و تمام ارکان قدرت را در اختیار بگیرد و به انجام وظایف ذاتی دولت‌ها در برابر مردم بپردازد (Yazdan Fam, 2018). در این صورت، دولت شکننده از انجام وظایف اولیه خود در برقراری نظم اجتماعی ناتوان است و مهمترین دغدغه فعالان کسب‌وکار، یعنی امنیت حقوق مالکیت نقض می‌گردد.

۲-۳-۴- تاثیر شکنندگی اقتصاد بر خدمات عمومی و زیرساخت‌ها

مشکلاتی مانند ظرفیت پایین و زیرساخت‌های آسیب دیده از ویژگی‌های مشترک بسیاری از کشورهای شکننده است (Sweeney, 2009). به طوری که، کمبود برق، محدودیت شماره یک برای مشاغل در کشورهای شکننده است (بانک جهانی، ۲۰۱۱). رشد و پیشرفت هر جامعه‌ای، به وجود زیرساخت‌های فیزیکی و برای تولید و توزیع کالاها و خدمات بین عامه مردم و بنگاه‌ها بستگی دارد، به طوری که قدرت اقتصاد ملی، به توانایی و موجودی زیرساخت آن بستگی دارد که در برابر شوک‌های ایجاد شده، چقدر توان مقاومت و ایستادگی دارد و کارایی این زیرساخت‌ها بر تداوم فعالیت‌های تجاری و اقتصادی جامعه و کیفیت زندگی و سلامت اجتماعی موثر است (Babovic, Babovic, & Mijic, 2018). در واقع توسعه اقتصادی با ایجاد زیرساخت‌ها نقش بسترسازی برای محیط کسب‌وکار دارد. شکنندگی اقتصادی، منجر به ایجاد نابرابری در زیرساخت‌ها می‌گردد و با بروز شوک‌های اقتصادی به دلیل اینکه برخی فعالان اقتصادی دسترسی یکسانی به زیرساخت‌ها ندارند، تداوم و شروع کسب‌وکارها مختل می‌گردد. بنابراین شکنندگی اقتصادی از طریق ایجاد نابرابری اقتصادی امکان رقابت سالم بین کسب‌وکارها را مختل می‌کند و فضای کسب و کار برای شروع فعالیت‌ها نامساعد می‌گردد.

۲-۳-۵- تاثیر شکنندگی اقتصاد بر اخذ اعتبار

در یک اقتصاد شکننده، توانایی دولت در سازگاری و پاسخ‌گویی به شوک‌های داخلی و خارجی تضعیف می‌گردد. بنابراین ناتوانی در سازگاری و پاسخ به شوک خارجی باعث می‌گردد، تأمین مالی از خارج کاهش یابد؛ حال چنانچه بانک‌های داخلی نتوانند منبع دیگری

برای تأمین مالی پیدا کنند، وام‌دهی داخلی به فعالان کسب‌وکار برای ایجاد یا توسعه فعالیتشان محدود می‌گردد (Röhn et al, 2015). بنابراین، از آنجا که در اقتصاد شکننده، شوک‌ها، عملیات عادی خدمات بانکی را متوقف می‌کند، برای فعالان اقتصادی دسترسی به خدمات و منابع مالی یک چالش بزرگ است (Glanville, Kerušauskaite, & Harley, 2016). همچنین، فرار سرمایه که به عنوان جریان خروجی سرمایه تعریف می‌شود، در ناآرامی‌ها و بحران‌های سیاسی - اجتماعی داخلی ناشی از اقتصاد شکننده تشدید می‌گردد که در این صورت نیز دسترسی به منابع داخلی برای فعالان اقتصادی محدود می‌گردد. منظور از شکنندگی اقتصاد، عدم توانایی اقتصاد در مواجهه با اتفاقات ناگهانی (شوک‌های خارجی و داخلی) و نابودی آن در شرایط رخداد این اتفاقات است. لذا، با استحکام اقتصادی به معنای ثبات در برابر چنین رخدادهایی است و با رسیدن به مرحله ضد شکنندگی، اقتصاد قدرت خود را در برابر شوک‌ها به نمایش می‌گذارد (Saadabadi, Rahimi Rad, & Fartash, 2020).

در واقع کاهش شکنندگی اقتصاد از طریق بهبود ثبات اقتصاد کلان و کاهش تغییرات پیاپی و غیرقابل پیش‌بینی قوانین و مقررات، ثبات سیاسی، تقویت خدمات عمومی و زیرساخت‌ها و امنیت حقوق مالکیت و دسترسی آسان به اخذ اعتبار باعث می‌گردد فعالان اقتصادی در فضای امن و مطمئن به شروع کسب‌وکارهای جدید بپردازند. بنابراین با کاهش شکنندگی اقتصاد، فضای کسب‌وکار برای فعالان اقتصادی، مساعد و مهیا می‌گردد.

۲-۴- بررسی مطالعات تجربی

این بخش از پژوهش به ذکر برخی از مطالعات انجام شده در زمینه سهولت فضای کسب و کار در قالب جدول ۱ به طور مختصر پرداخته است:

جدول ۱. مطالعات صورت گرفته در زمینه سهولت فضای کسب و کار
مأخذ: نتایج پژوهش

Table 1. Studies on the ease of business environment

Source: Research results

نویسنده	مکان و دوره مطالعات	متغیرهای مستقل	نتایج
جیانگ، گاوو، جین و لیو (۲۰۲۰) Jiang, Gao, Jin, & Liu (2020)	شهرهای هوشمند، ۲۰۱۳-۱۹۵۳	مشکلات اجتماعی سنتی	نتایج تحقیق نشان می‌دهد. مشکلات اجتماعی سنتی هنوز، عامل محدودکننده توسعه فضای کسب و کار در شهرهای هوشمند است.
یو و همکاران (۲۰۱۹) Yu et al (2019)	کشورهای آفریقای	تکنولوژی	براساس یافته‌های این تحقیق، فقط سه باشگاه در کشورهای پیشرفته آفریقایی توانسته‌اند بهره‌وری کل عوامل تولید را نسبت به آفریقای جنوبی به دست بیاورند. این سطح همگرایی بهره‌وری نسبت به ایالات متحده آمریکا در دو باشگاه یافت شده است. تجزیه و تحلیل‌های آنها نشان داده است که در زمینه سرمایه‌گذاری در فناوری جدید برای ایجاد بسترهای لازم برای شکوفایی مشاغل جدید در آفریقا دارد.
ماریوچی و آب (۲۰۱۹) Maruichi & Abe (2019)	۶۴ شرکت تجاری فعال در ویتنام با مالکیت کشورهای مختلف ^{۱۹}	فساد	نتایج پژوهش نشان‌دهنده این موضوع می‌باشد که فساد تأثیرگذارترین مانع تجاری برای فعالیت شرکت‌ها محسوب می‌شود و همچنین فساد با فضای کسب و کار در ویتنام رابطه منفی و معناداری دارد.
کاناره (۲۰۱۸) Canare (2018)	۱۲۰ کشور از گزارش سهولت انجام تجاری توسط بانک جهانی	سهولت کلی انجام تجارت، مالیات و هزینه مالی	نتایج تحقیق نشان می‌دهد که سهولت کلی انجام تجارت تأثیر مثبتی بر ایجاد کسب‌وکار دارد. این رابطه بیشتر تحت تاثیر شروع یک کسب‌وکار است، اما پرداخت مالیات نیز مهم است. بعلاوه، مولفه شروع یک کسب‌وکار بیشتر تحت تاثیر هزینه مالی است تا زمان و هزینه اداری.

^{۱۹} ویتنام، آلمان، چین، ژاپن، کره، آمریکا، استرالیا و هنگ‌کنگ

نتایج تحقیق نشان می‌دهد، عدم تمرکز مالی، محیط کسب و کار را بهبود می‌بخشد و تأثیر آن در کشورهای کم درآمد قوی‌تر است.	تمرکززدایی مالی و کیفیت نهادی	کشورهای منتخب، ۲۰۰۴-۲۰۱۲	اسکارلز و همکاران (۲۰۱۷) Scalarset et al (2017)
نتایج تحقیق نشان می‌دهد، کاهش فساد منجر به بهبود فضای کسب و کار از طریق سهولت دریافت اعتبار می‌گردد. مقررات دولتی کمتر در حوزه راه‌اندازی و تعطیل کردن یک کسب و کار، سودآوری را افزایش می‌دهد. همچنین میزان تأثیر فرهنگ ملی بر سودآوری کسب و کارها به ثبات سیاسی و کیفیت نهادی بستگی دارد.	فرهنگ، فساد، مقررات دولتی	۴۰۰۰۰ شرکت در ۲۵ کشور اروپایی	گاگانیس و همکاران (۲۰۱۸) Gaganis et al (2018)
نتایج تحقیق نشان می‌دهد، تأثیرات اقتصادی فرایند جهانی‌سازی به تدریج کاهش یافته است، با این وجود، تأثیرات غیرقابل پیش‌بینی جدیدی در دنیای اقتصاد در حال وقوع است. حتی در آینده چالش‌های بیشتری نیز برای موضوعات اقتصادی وجود خواهد داشت، به طوری که، در محیط کسب و کار بی‌ثبات، رقابتی عمل کنند.	جهانی‌سازی اقتصاد	کشورهای حوزه بالتیک	ماست‌کینها و ونکیوینب (۲۰۱۵) Masteikienea & Venckuvieneb (2015)
نتایج تحقیق نشان می‌دهد، کارایی دولت و سطح پایین فساد، فضای کسب و کار مناسب‌تری برای فعالان اقتصادی ایجاد می‌کند.	زیرساخت‌های حکمرانی خوب	۴۱ کشور آفریقایی طی دوره ۲۰۱۲-۲۰۰۵	آلیمو (۲۰۱۵) Alemu (2015)
نتایج تحقیق نشان می‌دهد، بی‌ثباتی اقتصاد کلان، ریسک ورشکستگی و انحلال فعالیت کسب و کار را افزایش می‌دهد.	بی‌ثباتی اقتصاد کلان	ایالات متحده آمریکا و بریتانیا	باتاچاری، هیگسون، هولای و کاتیومان (۲۰۰۹) Bhattacharjee, Higson, Holly, & Kattuman (2009)
نتایج حاکی از تأثیر مثبت و معنادار فناوری اطلاعات بر فضای کسب و کار به ویژه برای بنگاه‌های کوچک و متوسط است.	فناوری اطلاعات	کشور رومانی	اندریکا (۲۰۰۴) Andreica (2004)

<p>نتایج تحقیق نشان می‌دهد، کیفیت محیط اقتصادی، فیزیکی و انسانی بر تعداد شرکت‌های فعال در فضای کسب و کار ایران اثر می‌گذارند. به بیان دیگر در بلندمدت، افزایش بی‌ثباتی در شاخص‌های کلان اقتصادی به عنوان نماگر کیفیت محیط اقتصادی، موجب کاهش تعداد شرکت‌های فعال می‌شود. همچنین شاخص‌های توسعه انسانی و سرمایه فیزیکی به عنوان نماگرهای کیفیت محیط انسانی و فیزیکی، تاثیر معنادار و مثبتی بر افزایش تعداد شرکت‌ها دارند.</p>	<p>اثر بی‌ثباتی برخی شاخص‌های کلان اقتصادی</p>	<p>ایران</p>	<p>دهباشی، اسماعیل پورمقدم و اربابی (۱۳۹۹) Dehbashi, Esmailpour Moghadam, & Arbabi (2020)</p>
<p>نتایج تحقیق نشان می‌دهد، سرمایه انسانی و نرخ تشکیل سرمایه بر فضای کسب و کار در کشورهای اسلامی تاثیر مثبت و معناداری دارند. تاثیر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر فضای کسب و کار تأیید نشده است. همچنین اثر تورم بر شاخص کلی فضای کسب و کار در کشورهای اسلامی منفی بوده است.</p>	<p>سرمایه انسانی</p>	<p>کشورهای اسلامی</p>	<p>شاهین پور و کارابولت (۱۳۹۹) Shahinpour & Karabulut (2020)</p>
<p>نتایج بدست آمده از این پژوهش، نشان می‌دهد، آزادی اقتصادی رابطه معناداری با سطح فعالیت‌های کارآفرینانه دارد. از بین شاخص‌های مورد بررسی، شاخص اندازه دولت، شاخص ساختار قانونی و دسترسی به پول سالم رابطه مثبت و معنادار، اما شاخص امنیت حقوق مالکیت رابطه منفی و معناداری با سطح فعالیت‌های کارآفرینانه دارد. دولت بزرگ و ساختار قانونی منسجم، در ابتدای راه یک فعالیت کارآفرینی، موجب تقویت و تشویق آن فعالیت می‌شوند و به طور کلی؛ از زمان تأسیس یک فعالیت کارآفرینی دولت نقش یک حمایت‌گر را ایفا می‌کند اما هر چقدر از عمر این فعالیت می‌گذرد، نقش دولت کمرنگ‌تر و ناچیزتر، و تا جایی که بزرگی اندازه و دخالت‌های بیشتر، مانعی برای این فعالیت‌ها و خروج آن‌ها از کسب و کار و بازار می‌شود.</p>	<p>فعالیت‌های کارآفرینی</p>	<p>۳۰ کشور منتخب، طی سال‌های ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۴</p>	<p>بهور و همکاران (۱۳۹۹) Behvar et al (2020)</p>

<p>نتایج تحقیق نشان می‌دهد، مانده تسهیلات قرض‌الحسنه، مانده تسهیلات قراردادهای مبادله‌ای و مانده تسهیلات قراردادهای مشارکتی بر فضای کسب و کار هم در کوتاهمدت و هم در بلندمدت تأثیر مثبت و معناداری دارند. همچنین شاخص توسعه انسانی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی هم در کوتاهمدت و هم در بلندمدت بر فضای کسب و کار تأثیر مثبت دارند. تأثیر منفی تورم هم در کوتاهمدت و هم در بلندمدت بر فضای کسب و کار در کشور اثبات گردیده است.</p>	<p>عقود اسلامی بانکی</p>	<p>ایران، ۹۶- ۱۳۷۸</p>	<p>شاهین‌پور و کارابولت (۱۳۹۸) Shahinpour & Karabulut (2019)</p>
<p>نتایج نشان داد که حوزه مشاوره کسب‌وکار گردشگری، پوشاک، مواد غذایی، شیلات و دام و طیور با تفاوت‌های اندکی نسبت به هم در محدوده راهبردهای حفظ و ثبات قرار دارند. این بدان معناست که به منظور تدوین برنامه راهبردی در حوزه‌های مذکور باید از استراتژیهای حفظ و ثبات استفاده شود. همچنین حوزه‌های صنایع دستی و کشاورزی در محدوده راهبردهای کاهش قرار رفته است؛ که به منظور تدوین برنامه راهبردی در این حوزه باید از استراتژی‌های کاهش استفاده شود.</p>	<p>توسعه و توانمندسازی کارآفرینی</p>	<p>استان گیلان</p>	<p>دلجوی شهیر و همکاران (۱۳۹۷) Deljoy Shahir et al (2018)</p>
<p>یافته‌های پژوهش حاکی از تأثیر مثبت و معنادار گرایش کارآفرینانه بر رشد کسب و کار و برندسازی، تأثیر مثبت و معنادار برندسازی بر رشد کسب و کار و نیز رابطه مثبت و معنادار گرایش کارآفرینانه بر رشد کسب و کار به صورت غیرمستقیم از طریق برندسازی بوده است. نتایج تحقیق علاوه بر آنکه از جهت نظری حائز اهمیت بوده و ارتباط بین دو حوزه کارآفرینی و بازاریابی را برقرار می‌سازند، از جهت کاربردی نیز می‌توانند راه‌گشای فعالان صنعت قرار گیرند.</p>	<p>گرایش کارآفرینانه</p>	<p>۱۳۳ شرکت کوچک و متوسط در شهرک صنعتی یزد</p>	<p>فشارکی و همکاران (۱۳۹۶) Fesharaki et al (2017)</p>
<p>نتایج تحقیق نشان می‌دهد که فناوری اطلاعات و ارتباطات بر شاخص‌های شروع کسب و کار، ثبات و انتقال مالکیت، اشتراک برق، سهولت اخذ اعتبار و پرداخت مالیات تأثیر مثبتی دارد. همچنین تأثیر</p>	<p>فناوری اطلاعات و ارتباطات</p>	<p>کشورهای منتخب</p>	<p>امجدی و شافعی (۱۳۹۶) Amjadi & Shafeei</p>

<p>فناوری اطلاعات و ارتباطات بر شاخص‌های اخذ مجوز ساخت، حمایت از سهامداران جزء، تجارت برون مرزی، الزام آور بودن قراردادهای و شاخص ورشکستگی تأیید نشده است.</p>			(2017)
<p>نتایج تحقیق نشان می‌دهد، سرمایه‌گذاری‌های دولتی و باز بودن اقتصاد تأثیر مثبت و معنی‌داری بر فضای کسب‌وکار دارند. سهم درآمدهای مالیاتی از تولید ناخالص داخلی، تورم و نوسانات نرخ ارز تأثیر منفی و معنی‌داری بر فضای کسب‌وکار دارند.</p>	<p>سرمایه‌گذاری‌های دولتی، باز بودن اقتصاد، سهم درآمدهای مالیاتی از تولید ناخالص داخلی، تورم و نوسانات نرخ ارز</p>	<p>ایران، ۱۳۵۰-۱۳۹۰</p>	<p>تکانلو و همکاران (۱۳۹۳) Takanloo et al (2014)</p>
<p>رتبه سهولت کسب و کار ایران طی سال‌های اخیر همواره روندی نزولی را طی نموده است به نحوی که از رتبه ۱۰۸ در سال ۲۰۰۵ در بین ۱۳۳ کشور، با ۴۴ پله سقوط به رتبه ۱۵۵ در سال ۲۰۱۴ در بین ۱۸۹ کشور تنزل نموده است. ثبات اقتصادی به همراه اصلاح سیاست‌ها و قوانین اقتصادی و افزایش شفافیت و حاکمیت قانون با تأکید بر فاکتورها و مؤلفه‌های نرم‌افزاری نظیر تضمین مالکیت، بازنگری و بهبود مراحل و فرایند صدور و اعطای مجوزها و تقویت زیرساخت‌ها و اصلاح نظام تأمین مالی تولید از مؤلفه‌های مهمی هستند که بهبود و تسهیل محیط کسب و کار را فراهم می‌آورند.</p>	<p>مؤلفه‌های فضای سهولت کسب و کار</p>	<p>ایران، ۲۰۰۰-۲۰۱۴</p>	<p>امینی (۱۳۹۳) Amini (2014)</p>

با توجه به مطالعات صورت گرفته پیرامون موضوع شکنندگی اقتصاد و فضای کسب‌وکار به عنوان تعیین کننده‌های اصیل رشد اقتصادی مستمر و باثبات، این پژوهش در نظر دارد خلأ موجود در خصوص شکنندگی اقتصادی کشورهای منتخب را پر نماید و به بررسی تأثیر شکنندگی اقتصادی بر سهولت فضای کسب و کار کشورهای مذکور بپردازد. همانطور که در جدول ۱ نیز مشاهده می‌شود؛ مطالعاتی توسط جیانگ، گاوو، جین و لیو (۲۰۲۰)، یو و همکاران (۲۰۱۹)، ماریوچی و آب (۲۰۱۹)، کاناره (۲۰۱۸)، اسکالرز و همکاران (۲۰۱۷)، گانگنیس و همکاران (۲۰۱۸)، ماست‌کینها و ونکیوینب (۲۰۱۵)، آلمیو (۲۰۱۵) و

باتاچاری، هیگسون، هولای و کاتیومان (۲۰۰۹) پیرامون موضوع فضای کسب و کار انجام شده است که اکثراً تاثیر مشکلات اجتماعی، مالیات و هزینه مالی، کیفیت نهادی، فرهنگ، فساد، مقررات دولتی، جهانی سازی اقتصاد، زیرساخت‌های حکمرانی خوب و بی ثباتی اقتصاد کلان بر فضای کسب و کار را مدنظر قرار داده‌اند و از توجه شکنندگی اقتصادی و مولفه‌های آن بر سهولت فضای کسب و کار غافل شده‌اند، حتی مطالعات داخلی که در زمینه فضای کسب و کار انجام شده، اثر شکنندگی اقتصادی و مولفه‌های آن از قبیل: رکود اقتصادی و فقر، توسعه اقتصادی نامتوازن و فرار مغزها و نیروی انسانی نادیده گرفته شده است.

(Jiang, Gao, Jin, & Liu, 2020, Yu et al, 2019; Maruichi & Abe, 2019; Canare, 2018, Scalarset et al, 2017; Gaganis et al, 2018; Masteikienea & Venckuvieneb, 2015; Alemu, 2015; Bhattacharjee, Higson, Holly, & Kattuman, 2009)

در این پژوهش از بین کشورهای منتخب، کشورهای همگن از نظر برخورداری از رتبه فضای کسب و کار و همچنین دارا بودن حداقل تشابهات در زمینه‌های سیاسی و ساختار اقتصادی انتخاب شدند. لذا این پژوهش به بررسی شکنندگی اقتصاد و مولفه‌های آن بر فضای کسب و کار کشورهای منتخب طی دوره زمانی ۲۰۰۶-۲۰۲۰ می‌پردازد.

۳- روش ارائه مدل و معرفی متغیرها

با الهام از مبانی نظری و مطالعات تجربی جیانگ و همکاران (۲۰۲۰)، یو و همکاران (۲۰۱۹)، ماریوچی و آب (۲۰۱۹)، گاگانیس و همکاران (۲۰۱۸)، اسکالرز و همکاران (۲۰۱۷)، کالپر و لادو (۲۰۱۲)، دهباشی، اسماعیل پورمقدم و اربابی (۱۳۹۹) و شاهین پور و کارابولت (۱۳۹۹) در چارچوب مبانی نظری می‌توان تابع زیر را برای مدل سهولت فضای کسب و کار پیشنهاد نمود:

Abe, 2019; &(Jiang, Gao, Jin, and Liu,2020; Yu et al, 2019; Maruichi Scalarset et al, 2017; Calper and Love, 2012; Gaganis et al, 2018; Arbabi, 2020; And Shahinpour &Dehbashi, Esmaeilpour Moghadam, & Karabulut, 2020)

$$SB = F(EF(HF\&BD, UED, ED\&P), FD, GE, RL) \quad (۱)$$

متغیر وابسته در این پژوهش سهولت فضای کسب و کار (SB)^{۲۰} است که تابعی از شکنندگی اقتصادی است که اجزا شکنندگی اقتصادی (رکود اقتصادی و فقر (ED&P)^{۲۱}، توسعه اقتصادی نامتوازن (UED)^{۲۲} و فرار مغزها (HF&BD)^{۲۳} نیز به صورت مجزا در برآورد مدل مورد بررسی قرار گرفته است. همچنین سایر متغیرها در برآورد مدل، توسعه مالی (FD)^{۲۴}، اثربخشی دولت (GE)^{۲۵} و حاکمیت قانون (RL)^{۲۶} است و بدین ترتیب رابطه ۲ به عنوان معادله مدل سهولت فضای کسب و کار برآورد می‌گردد:

$$SB_{it} = \beta_0 + \beta_1 * SB_{t-1} + \beta_2 * EF_{it} + \beta_3 * GE_{it} + \beta_4 * RL_{it} + \beta_5 * FD_{it} + \varepsilon_t + \mu_{it} \quad (۲)$$

شایان ذکر است، متغیرهای لحاظ شده در معادله و منابع آماری هر یک از آنها در جدول ۲ آمده است.

²⁰ Starting a business

²¹ Economy

²² Economic Inequality

²³ Human Flight and Brain Drain

²⁴ Financial development

²⁵ Government Effectiveness

²⁶ Rule of Law

جدول ۲. تعریف متغیرهای بکار رفته در مدل سهولت فضای کسب و کار
مأخذ: محاسبات پژوهش

Table 2. Definition of variables used in the business environment ease model

Source: Research Calculations

مطالعات مربوطه	شاخص	نماد	نام متغیر
در مطالعات کاناره (۲۰۱۸)، اسکالرز و همکاران (۲۰۱۷)، کالپر و لائو (۲۰۱۲)، دهباشی، اسماعیل‌پورمقدم و اربابی (۱۳۹۹) و شاهین پور و کارابولیت (۱۳۹۸) به عنوان شاخص سهولت فضای کسب و کار، استفاده شده است. Canare (2018); Scalarset et Love & al (2017); Calper (2012); Dehbashi, Esmailpour Moghadam, & Arbab (2020) and Shahinpour & Karabulut (2019)	فرایند ثبت شرکت را از نظر تعداد مراحل، مدت زمان مورد نیاز و هزینه صرف شده برای آغاز فعالیت (به صورت درصدی از تولید ناخالص داخلی) در نظر می‌گیرد و شاخص آن میانگین موارد مذکور است.	SB	شروع کسب و کار
طبق مطالعات اسکالرز و همکاران (۲۰۱۷)، باتاچاری، هیگسون، هولای و کاتیومان (۲۰۰۹)، ماست‌کینها و ونکیوینب (۲۰۱۵) آلمیو ^{۲۷} (۲۰۱۵)، دهباشی، اسماعیل‌پورمقدم و اربابی (۱۳۹۹)، شاهین پور و کارابولیت (۱۳۹۸) رابطه زیر مطرح می‌گردد:	شاخص رکود اقتصادی عوامل مربوط به افت اقتصادی یک کشور را در نظر می‌گیرد که زیرشاخص‌های آن شامل: درآمد سرانه (PCI) ^{۲۷} ، تولید ناخالص داخلی (GDP) ^{۲۸} ، نرخ بیکاری (UR) ^{۲۹} ، تورم (INF) ^{۳۰} ، سطح بدهی (DL) ^{۳۱} ، حجم تجارت داخلی و خارجی	ED&P	رکود اقتصادی و فقر شکنندگی اقتصادی

²⁷ The per capita income

²⁸ GDP

²⁹ Unemployment rate

³⁰ Inflation

³¹ Debt level

³⁴ A. M. Alemu

<p>Scalarset et al (2017); Bhattacharjee, Higson, Kattuman (2009); &Holly, &Masteikienea</p>	<p>(DFTV)^{۳۲}، برنامه‌های ریاضت اقتصادی و شکاف طبقاتی (APCG)^{۳۳} است.</p>		
<p>Venckuvieneb (2015); Alemu (2015); Dehbashi, Esmaeilpour Moghadam, Arbabi (2020); & Shahinpour & Karabulut (2019)</p> $\frac{\Delta(EF)}{\Delta(SB)} < 0$ $\frac{\Delta(ED\&p)}{\Delta(SB)} < 0$ $\frac{\Delta(UED)}{\Delta(SB)} < 0$ $\frac{\Delta(HF\&BD)}{\Delta(SB)} < 0$	<p>شاخص توسعه اقتصادی نامتوازن، صرف نظر از عملکرد واقعی یک اقتصاد، نابرابری را در داخل اقتصاد در نظر می‌گیرد. به عنوان مثال، شاخص به نابرابری ساختاری بر اساس گروه‌ها (مانند نژاد، قوم، مذهب یا سایر گروه‌های هویتی) یا براساس تحصیلات، وضعیت اقتصادی یا منطقه (مانند شکاف شهر و روستا) می‌پردازد. شاخص نه تنها نابرابری واقعی را در نظر می‌گیرد، بلکه درک نابرابری را نیز در نظر می‌گیرد و تشخیص می‌دهد که درک نابرابری اقتصادی (EI)^{۳۵} می‌تواند به اندازه نابرابری واقعی به شکایات دامن زده و تنش‌های اجتماعی یا شعارهای ناسیونالیستی را تقویت کند. علاوه بر اندازه‌گیری نابرابری اقتصادی، این شاخص همچنین فرصت‌های گروه‌ها را برای بهبود وضعیت اقتصادی‌شان مانند دسترسی به اشتغال (AE)^{۳۶}، تحصیل یا آموزش شغلی (JT)^{۳۷} به نحوی که اگر هم نابرابری اقتصادی وجود دارد، در نظر می‌گیرد.</p>	<p>UED</p>	<p>توسعه اقتصادی نامتوازن</p>
	<p>شاخص مهاجرت انسان و فرار مغزها، تأثیر اقتصادی جابجایی انسان (به دلایل</p>	<p>HF&BD</p>	<p>فرار مغزها و</p>

³² Domestic and foreign trade volume

³³ Austerity programs and class gap

³⁵ Economic inequality

³⁶ Access to employment

³⁷ Education, or job training

	اقتصادی یا سیاسی) و عواقبی را که ممکن است بر توسعه کشور داشته باشد را در نظر می‌گیرد. زیرشاخص آن شامل مهاجرت داوطلبانه طبقه متوسط (VE) ^{۳۸} (به ویژه بخش‌های اقتصادی از نظر اقتصادی مولد، مانند کارآفرینان یا کارگران ماهر مانند پزشکان) است.		نیروی انسانی
طبق مطالعه شاهین و کارابولیت (۱۳۹۹) و صالح‌آبادی (۱۳۸۸) رابطه زیر مطرح می‌گردد: Karabulut & Shahinpour (2020); Salehabadi (2009) $\frac{\Delta(FD)}{\Delta(SB)} > 0$	نسبت اعتبارات داخلی به بخش خصوصی به تولید ناخالص داخلی	FD	توسعه مالی
طبق مطالعات آلیمو (۲۰۱۵) و تکانلو و همکاران (۱۳۹۳) رابطه زیر مطرح می‌گردد: and (2014) Takanloo et al Alemu (2015) $\frac{\Delta(GE)}{\Delta(SB)} > 0$	اثربخشی دولت یکی از شاخص‌های مهم حکمرانی خوب است. کارایی یا اثربخشی دولت با سیاست‌گذاری و اجرا توسط دولت برای حمایت سیستم بازار مورد توجه واقع شده، همچنین به توانایی دولت در قانون‌گذاری، دایره دادگاه‌ها، تصمیمات مدیریتی در ارتباط با حاکمیت قانون، عدالت مدیریتی و قضایی مانند پاسخگویی و شفافیت اشاره دارد.	GE	اثربخشی دولت
طبق مطالعات گگانیس و همکاران (۲۰۱۸) و آلیمو (۲۰۱۵) رابطه زیر مطرح می‌گردد: Gaganis et al (2018); Alemu (2015) $\frac{\Delta(RL)}{\Delta(SB)} > 0$	شاخص سنجش حاکمیت قانون برابر با اعتماد مردم به قوانین، قابلیت پیش‌بینی دستگاه قضایی، وجود جرم‌های سازمان‌یافته، احتمال موفقیت در شکایت علیه دولت است.	RL	حاکمیت قانون
قابل دسترس در پایگاه اطلاعاتی بانک جهانی: www.wdi.org			مأخذ

۴- برآورد معادلات و تفسیر نتایج

قبل از برآورد مدل باید آزمون‌هایی را مورد بررسی قرار داد که در ادامه به آن پرداخته می‌شود:

۴-۱- آزمون ناهمسانی واریانس‌ها

برای بررسی آزمون ناهمسانی واریانس از آزمون بروش-پاگان استفاده شده است. با توجه به نتایج آزمون F و ضرایب احتمال آزمون فوق در جدول ۳ می‌توان بیان نمود که آماره آزمون از مقدار بحرانی (۵٪) بزرگ‌تر است، بنابراین، فرض صفر مبنی بر ناهمسانی واریانس‌ها رد خواهد شد. به عبارت دیگر، در این حالت همسانی واریانس‌ها وجود دارد.

جدول ۳. آزمون ناهمسانی واریانس‌ها
مأخذ: محاسبات پژوهش

Table 3. Test of variance heterogeneity

Source: Research Calculations

حالت	آماره t	ضریب احتمال
حالت اول	۱/۶۵۴	۰/۱۱۳
حالت دوم	۰/۲۹۴	۰/۷۶۸
حالت سوم	۰/۵۹۲	۰/۵۵۳
حالت چهارم	۳/۴۱۱	۰/۷۶۴

۴-۲- آزمون آرلانو و باند

آزمون آرلانو و باند فرضیه جملات پسماند برای رگرسیون‌های تخمینی که دارای همبستگی مرحله اول (نه همبستگی مرحله دوم) هستند را بررسی می‌نماید. در واقع آزمون آرلانو و باند آماره‌های $AR(1)$ و $AR(2)$ را برای نشان دادن همبستگی سریالی در رابطه با تفاضل مرتبه اول پسماندها آزمون می‌نماید که نتایج آزمون برای خودهمبستگی مرتبه اول $AR(1)$ نشان می‌دهد که فرض صفر رد می‌شود. نتایج آزمون برای خودهمبستگی مرتبه دوم $AR(2)$ فرض صفر عدم وجود خودهمبستگی را رد نمی‌کند. بنابراین متناسب با نتایج آزمون آرلانو و باند می‌توان برداشت نمود، متغیرهای ابزاری مورد استفاده، مستقل از عبارت خطا بوده (خود همبسته نیستند) و از این رو برای تخمین مناسب است.

جدول ۴. آزمون خودهمبستگی آرلانو و باند
مأخذ: محاسبات پژوهش

Table 4. Arlano and Bond correlation test

Source: Research Calculations

	حالت اول	حالت دوم	حالت سوم	حالت چهارم
AR(1)-(P-value)	۰/۰۱۵۴	۰/۰۰۹۵	۰/۰۰۸۹	۰/۰۱۶
AR(2)-(P-value)	۰/۸۶۳	۰/۹۱۴	۰/۱۲۲	۰/۴۰۶

۴-۳- آزمون علیت گرنجر

آزمون علیت گرنجر، آزمونی جهت بررسی رابطه علی دو طرفه است. این آزمون، به نوعی آزمون خود رگرسیون برداری دو متغیره است؛ که به طور خلاصه روش انجام این آزمون، بررسی وجود یا عدم وجود وقفه‌های یک متغیر در معادله متغیر دیگر است به این صورت که اگر و تنها اگر تمامی ضرایب با وقفه در معادله برابر صفر باشند، علت گرنجری نیست. اما این آزمون مستلزم پایایی متغیرها است و در مورد متغیرهای ناپایا، تنها در شرایطی امکان این آزمون وجود دارد، که دو متغیر هم انباشته نباشند. در صورت وجود رابطه هم انباشتگی بین دو متغیر، باید آزمون علیت، را بر مبنای مدل تصحیح خطا انجام شود. در اغلب مطالعات انجام شده برای تعیین علیت از آزمون علیت گرنجری به عنوان راه حل کلیدی استفاده شده است. روش‌های دیگری نیز برای آزمون علیت به کار برده شده است که بخشی از آنها به وسیله تکنیک‌های جدید اقتصادسنجی توسعه داده شده‌اند. در این پژوهش برای بررسی اینکه بیان شود، سهولت فضای کسب و کار از شکنندگی اقتصادی تاثیر می‌پذیرد از آزمون علیت استفاده شده است، نتایج جدول ۵ نشان می‌دهد که فضای کسب و کار تحت تاثیر شکنندگی اقتصادی است.

جدول ۵. آزمون علیت گرنجر
مأخذ: محاسبات پژوهش

Table 5. Granger causality test

Source: Research Calculations

	آماره t	ضریب احتمال
حالت اول	۳/۲۴۵	۰/۰۴
حالت دوم	۳/۹۷۵	۰/۰۲۰۲

حالت سوم	۲/۴۲	۰/۰۱۵۵
حالت چهارم	۳/۸۱۴	۰/۰۵۲

۴-۴- آزمون ریشه واحد

پیش از برآورد مدل، مانایی متغیرهای مورد نظر در مدل، مورد آزمون قرار می‌گیرد. برای این منظور پیش از بررسی تلفیقی داده‌های آماری، مانایی متغیرها در طول زمان برای بررسی روابط بلندمدت اقتصادی متغیرها به ترتیب مورد توجه قرار می‌گیرد. جدول ۶، مانایی متغیرها را به کمک آزمون‌های ریشه واحد ایم، پسران و شین (IPS)^{۳۹} و لوین، لین و چو (LLC)^{۴۰} توسط مادالا و وو^{۴۱} (۱۹۹۹) و چوی^{۴۲} (۲۰۰۱) مورد بررسی قرار داده و نتایج حاکی از آن است، تمام متغیرها در سطح مانا شده است. نتایج آزمون مانایی که در جدول ۶ ارائه شده است، بیانگر مانایی تمامی متغیرها در سطح است.

جدول ۶. نتایج حاصل از آزمون ریشه واحد متغیرهای مورد مطالعه

مأخذ: محاسبات پژوهش

Table 6. Results of unit root test of studied variables

Source: Research Calculations

متغیر	تعداد وقفه	آزمون لوین، لین و چو		آزمون ایم، پسران و شین	
		آماره	احتمال	آماره	احتمال
SB	I(۰)*	-۱۹/۲۱۸	۰/۰۰۰	-۹/۱۸۶	۰/۰۰۰
FD	I(۰)	-۵/۶۸۴	۰/۰۰۰	-۲/۶۴۵	۰/۰۰۴۱
GE	I(۰)	-۲/۲۴۱	۰/۰۱۲۵	-۱/۸۲۵	۰/۰۳۴
RL	I(۰)	-۲/۰۸۴	۰/۰۱۸	-۲/۳۰۳	۰/۰۱۰۶
EF	I(۰)	-۵/۹۷۸	۰/۰۰۰	-۱۰/۶۴۷	۰/۰۰۰۰
ED&P	I(۰)	-۴/۵۷۳	۰/۰۰۰	-۲/۲۹۱	۰/۰۱۱
UED	I(۰)	-۱۴/۱۸۹	۰/۰۰۰	-۲/۸۶	۰/۰۰۲۱
HF&BD	I(۰)	-۵/۸۴۸	۰/۰۰۰	-۲/۳۹۳	۰/۰۰۸۳

³⁹ I'm, Pesaro and Shin

⁴⁰ Levin, Lin and Chui

⁴¹ Mandala and Wu

⁴² Choi

۴-۵- آزمون هم‌انباشتگی

هم‌انباشتگی متغیرها نیز مورد بررسی قرار می‌گیرد که برای بررسی وجود یا عدم رابطه بلندمدت بین متغیرهای مدل از آزمون هم‌انباشتگی کائو^{۴۳} استفاده شده و نتایج آن به شرح زیر است:

جدول ۷. آزمون کائو
مأخذ: محاسبات پژوهش

Table 7. Cao test

Source: Research Calculations

حالت	آماره t	ضریب احتمال
حالت اول	-۷/۲۷۲	۰/۰۰۰
حالت دوم	-۶/۲۹۲	۰/۰۰۰
حالت سوم	-۷/۳۵۵	۰/۰۰۰
حالت چهارم	-۷/۵۷۳	۰/۰۰۰

از آن جایی که میزان P-Value به دست آمده کمتر از ۰.۰۵ ضریب احتمال است، بنابراین، نتایج آزمون مانایی بلندمدت کائو نشان‌دهنده مانایی بلندمدت متغیرهاست. بنابراین، مشکلی در استفاده از رگرسیون وجود ندارد.

۴-۶- آزمون اف لیمر (F_{Leamer})

پس از اینکه بررسی مانایی و هم‌انباشتگی متغیرها در طول زمان بررسی شد، اولین گام در برآورد مدل‌های تابلویی تعیین نمودن قیود وارد شده بر مدل اقتصادسنجی است. به عبارت دیگر، نخست باید مشخص گردد، رابطه رگرسیونی در نمونه مورد بررسی دارای عرض از مبدأهای ناهمگن و شیب همگن است (لزوم استفاده از مدل داده‌های تابلویی) یا اینکه فرضیه عرض از مبدأهای مشترک و شیب مشترک در بین مقاطع (لزوم استفاده از مدل داده‌های تلفیقی) پذیرفته می‌شود. برای آزمون معنی‌دار بودن روش داده‌های تابلویی از

⁴³ Kao

آماره آزمون F لیمر استفاده گردیده است. نتایج آزمون اف لیمر نشان می‌دهد، فرض H_0 مبنی بر همگنی مقاطع و عرض از مبدأهای یکسان رشد پذیرفته شده و در نتیجه تابلویی بودن داده‌های آماری تصدیق می‌شود.

جدول ۸. نتایج آزمون F_{Leamer} جهت بررسی مدل‌های تلفیقی و تابلویی
مأخذ: محاسبات پژوهش

Table 8. F_{Leamer} Test results for review of integrated and panel models

Source: Research Calculations

F-Statistic [Prob]	حالت اول	۱۱.۵۸ (۰.۰۰۰)
	حالت دوم	۱۲.۴۹ (۰.۰۰۰)
	حالت سوم	۱۳.۴۳ (۰.۰۰۰)
	حالت چهارم	۱۲.۸۱ (۰.۰۰۰)

* اعداد داخل پرانتز مقدار P-Valu را نشان می‌دهد.

۵- برآورد مدل فضای کسب و کار

در این مطالعه برای تخمین از برآوردگر پویایی روش گشتاورهای تعمیم‌یافته (GMM) متناسب با پیشنهادهای بلوندل و بوند^{۴۴} (۱۹۹۸) استفاده شده است. از مزایای این روش علاوه بر رفع همبستگی متغیرهای مستقل با اجزاء اخلاص و درون‌زایی آن‌ها، رفع ناهمسانی واریانس مدل و کارا بودن آن در هر دو حالت، اثرات ثابت و تصادفی است، از این‌رو دیگر نیازی به آزمون هاسمن نیست. به عبارتی مزیت به کار بردن روش (GMM) پانل دیتای پویا، لحاظ نمودن ناهمسانی فردی و اطلاعات بیشتر، حذف تورش‌های موجود در رگرسیون‌های مقطعی است که نتیجه آن تخمین‌های دقیق‌تر، با کارایی بالاتر و هم‌خطی کمتر در این روش خواهد بود. همچنین زمانی که تعداد متغیرهای برش مقطعی (N) بیشتر از تعداد زمان و سال‌ها (T) باشد، یعنی تعداد کشورها بیشتر از تعداد سال‌های در نظر گرفته شده باشد، از این نوع تخمین استفاده می‌شود. به طور کلی استفاده از روش پانل

⁴⁴ R. Blundell and S. Bond

پویای گشتاورهای تعمیم یافته دارای مزایایی به شکل زیر است: (Baltagi, 2009; Green, 2008; Hsiao, 2003)

- حل مشکل درونزا بودن متغیرها: تمام متغیرهای رگرسیون که همبستگی با جزء
اخلال ندارند (از جمله متغیرهای با وقفه و متغیرهای تفاضلی) می‌توانند به طور
بالقوه متغیر ابزاری باشند. تخمین زندهای GMM با محاسبه تاثیرات ویژه فردی
مشاهده نشده در مدل (که به صورت وارد کردن متغیر وابسته با وقفه به عنوان
یک متغیر توضیحی در مدل انجام می‌شود) کنترل بهتری را برای درون‌زایی کل
متغیرهای توضیحی مدل فراهم می‌کنند. در این روش می‌توان از متغیرهای درون‌زا
استفاده کرد. یکی از راه‌های کنترل درون‌زایی متغیرها استفاده از متغیر ابزاری
است. یک ابزار زمانی قدرت لازم را خواهد داشت که با متغیر مورد نظر همبستگی
بالایی داشته باشد، در حالی که با اجزای خطا همبستگی نداشته باشد. به هر حال
پیدا کردن چنین ابزاری بسیار مشکل است. یکی از مزیت‌های GMM این است
که اجازه می‌دهد از وقفه این متغیرها به عنوان ابزارهای مناسبی جهت کنترل
درون‌زایی استفاده کنیم. روش GMM می‌تواند پویایی‌های موجود در متغیر مورد
بررسی را در مدل لحاظ کند و در همه داده‌های سری‌های زمانی، مقطعی و پانل
قابل استفاده باشد.
- کاهش یا رفع همخطی در مدل: استفاده از متغیرهای وابسته وقفه‌دار باعث از بین
رفتن همخطی در مدل می‌شود.
- افزایش بعد زمانی متغیرها: هر چند ممکن است تخمین برش مقطعی بتواند رابطه
بلندمدت بین متغیرها را نشان دهد، اما این نوع تخمین‌ها، مزیت‌های سری‌های
زمانی آمارها را ندارند که بتوانند کارآمدی برآوردها را افزایش دهند. استفاده از بعد
زمانی سری آمار، این امکان را می‌دهد که تأثیر تمام عوامل مشاهده نشده ثابت
زمانی که تفاوت‌های بین کشوری را نشان می‌دهند در برآورد لحاظ شوند.
- حذف متغیرهایی که طی زمان ثابت می‌باشند: با روش GMM می‌توان بسیاری از
متغیرها مانند آداب و رسوم، مذهب، عوامل تاریخی، قوانین و مقررات، مولفه‌های
سیاسی و ... را که بر میزان شکندگی اقتصادی و سهولت فضای کسب و کار موثر

هستند و در طول زمان هم ثابت می‌باشند با تفاضل گیری از آمارها حذف نمود بدون اینکه حذف آنها منجر به تورش در تخمین مدل شود. لذا پس از بررسی آزمون‌های مورد نیاز و بیان مزیت‌های آزمون GMM، مدل سهولت فضای کسب‌وکار با استفاده از روش برآوردگر پویایی گشتاورهای تعمیم‌یافته (GMM) برآورد می‌شود. بر طبق نتایج جدول ۹ همان طور که انتظار می‌رود، ضریب متغیر سهولت فضای کسب و کار با یک وقفه مثبت است. این نتیجه نشان از پویایی سهولت فضای کسب و کار در طی زمان است، به طوری که کارکرد سهولت فضای کسب و کار در دوره جاری به دوره بعد نیز گسترش می‌یابد.

جدول ۹. نتایج برآورد معادله سهولت فضای کسب و کار
مأخذ: محاسبات پژوهش

Table 9. Results of estimating the equation of ease of business space

Source: Research Calculations

	حالت اول	حالت دوم	حالت سوم	حالت چهارم
SB_{t-1}	۰.۳۷۱ (۰.۰۰۰)	۰.۶۷۷ (۰.۰۰۰)	۰.۵ (۰.۰۰۰)	۰.۷۰۱ (۰.۰۰۰)
GE	-۰.۷۱۱ (۰.۰۶)	۰.۴۱۹ (۰.۸۲۶)	۱.۷۱۹ (۰.۵۶۸)	-۰.۶۷۲ (۰.۷۷۸)
RL	۴.۰۱۵ (۰.۰۱)	۹.۳۱۴ (۰.۰۰۰)	۶.۱۰۶ (۰.۵۰۴)	۶.۰۷۹ (۰.۰۰۰)
FD	۰.۲۲۶ (۰.۰۰۰)	۰.۱۳۲ (۰.۰۰۲)	۰.۰۸۶ (۰.۰۰۰)	۰.۰۴۳ (۰.۰۰۰۱)
EF	-۱.۸۴۲ (۰.۰۰۰)	-	-	-
ED&P	-	-۰.۲۴۸ (۰.۰۰۰)	-	-
UED	-	-	-۱.۳۷۵ (۰.۰۳۵)	-
HF&BD	-	-	-	۱.۴۱۸ (۰.۰۰۰۱)
Sargan test	(۰.۳۱۴) ۱۴.۸۹۱	(۰.۳۷۷) ۱۳.۹۴۵	۱۱.۹۶۱ (۰.۵۳)	(۰.۴۳۲) ۱۴.۲۳۶
Number of obs	۲۱۶	۲۱۶	۲۱۶	۲۱۶

Number of groups	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸
------------------	----	----	----	----

* اعداد داخل پرانتز مقدار P-Valu را نشان می‌دهد.

نتایج تخمین جدول ۹ بیانگر تاثیر منفی متغیر رکود اقتصادی و فقر بر سهولت فضای کسب و کار است که یکی از اجزا شکنندگی اقتصادی است. به عبارتی رکود اقتصادی عبارت است از پیدا شدن "اضافه تولید و یا کاهش تقاضا" یعنی پرشدن بازار از کالاهایی که مشتری ندارد. وقتی در بازار مشتری نباشد و کالاها فروش نرود، طبیعاً تولید کالاها نیز کاهش یافته و متوقف می‌شود و به دنبال آن تعطیلی کارخانه‌ها و بیکاری وسیع و میلیونی کارگران پیش می‌آید که به نوبه خود فروش کالاها را باز هم دشوارتر کرده و بر عمق بحران می‌افزاید و بدین طریق بر فضای کسب و کار تاثیر می‌گذارد و شروع کسب و کار را با اختلال مواجه کرده و فعالین اقتصادی انگیزه سرمایه‌گذاری در بخش‌های تولیدی و کسب و کارهای جدید را از دست می‌دهند. در حقیقت با رخداد رکود اقتصادی و فقر، سیستم اعتباری سرمایه‌داری از کار باز می‌ماند و حتی بدهکاران توان پرداخت بدهی خود را در سر موعد از دست می‌دهند. بهای سهام شرکت‌ها در بازار تنزل می‌یابد و موسسات سرمایه‌داری یکی پس از دیگری ورشکست می‌شوند. در نتیجه وقوع رکود اقتصادی و فقر منجر به کاهش سهولت فضای کسب و کار می‌شود. مبانی نظری و مطالعات تجربی صورت گرفته پیرامون این موضوع توسط کاناره (۲۰۱۸)، باتاچاری، هیگسون، هولای و کاتیومان (۲۰۰۹)، دهباشی، اسماعیل‌پورمقدم و اربابی (۱۳۹۹) و تکانلو و همکاران (۱۳۹۳) نیز نتایج این پژوهش را تأیید می‌نمایند.

Kattuman, 2009; &(Canare, 2018; Bhattacharjee, Higson, Holly, Arbabi, 2020; Takanloo et al, &Dehbashi, Esmaeilpour Moghadam, 2014)

همچنین تاثیر منفی توسعه اقتصادی نامتوازن بر سهولت فضای کسب و کار نیز از دیگر نتایج این تخمین است که یکی از اجزا شکنندگی اقتصادی است. با توسعه اقتصادی متوازن، انگیزه سرمایه‌گذاران برای سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های مولد تولیدی تحت تاثیر قرار گرفته و زمینه برای ایجاد فرصت‌های شغلی و شروع کسب و کارهای جدید فراهم می‌شود. به عبارتی شروع کسب و کار جدید نیاز به نیروی کار ماهر و متخصص است و هر

چه قدر نیروی کار آموزش دیده و توانایی دسترسی به اشتغال را داشته باشد، شروع فعالیت‌های تولیدی جدید برای سرمایه‌گذاران راحت‌تر خواهد بود و انگیزه آنها به تبع افزایش می‌یابد.

تأثیر منفی فرار مغزها و نیروی انسانی بر سهولت فضای کسب و کار نیز از دیگر نتایج این تخمین است که یکی دیگر از اجزا شکنندگی اقتصادی است. یکی از رهیافت‌های افزایش ثروت و توسعه اقتصادی کشورهای کمتر توسعه‌یافته و تقویت قدرت اقتصادی آنها در عرصه بین‌الملل، سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی و متعاقب آن انباشت سرمایه انسانی است. علی‌رغم اهمیتی که نیروی انسانی متخصص در پیشرو بودن اقتصاد یک کشور دارد، آمار نشان دهنده خروج حجم وسیعی از اندیشمندان حوزه‌های مختلف علوم، مهندسی، پزشکان و از این قبیل که به دلایلی اقامت در کشورهای توسعه‌یافته را بر ماندن در کشور خود ترجیح می‌دهند، است. این پدیده که از آن با عنوان فرار مغزها یاد می‌شود، به معنای انتقال ذخایر و سرمایه‌های ملی به خارج از کشور و از دست رفتن فرصت‌های توسعه بیشتر است. از طرفی سهولت فضای کسب و کار از عوامل مهم در اقتصاد جهانی محسوب می‌شود که اشتغال کشورها را به گونه‌ای غیرقابل تصور افزایش می‌دهد. گرایش شروع کسب و کار جدید، عاملی است که کشورها را در محیط رقابتی قرار داده است. یکی از عوامل تأثیرگذار بر موفقیت کشورها در این رقابت، برخورداری از نیروی انسانی متخصص و کارآمد است. با افزایش تعداد نیروی انسانی کارآمد و متخصص در یک کشور، بازده تولید در آن کشور بیشتر شده و هزینه‌های تولید تقلیل می‌یابد. در چنین شرایطی قیمت نسبتی کالاها و خدمات پایین آمده و توان تجارت بین‌المللی بالا خواهد رفت و شکنندگی اقتصاد کاهش می‌یابد و بدین طریق زمینه برای سهولت فضای کسب و کار ایجاد می‌شود. مبانی نظری و مطالعات تجربی صورت گرفته پیرامون این موضوع توسط شاهین و کارابولت (۱۳۹۹) نیز نتایج این پژوهش را تأیید می‌نمایند (Shahinpour and Karabulut, 2019).

لذا متناسب با نتایج تخمین می‌توان بیان داشت که با افزایش شکنندگی اقتصاد، سطح نااطمینانی در اقتصاد داخلی را افزایش می‌دهد؛ برای مثال بروز يك شوک منفی خارج از کشور باعث ایجاد نااطمینانی در خانوارها و بنگاه‌های داخلی می‌شود؛ نااطمینانی در مورد این موضوع که شوک خارجی تا چه حد و با چه کیفیتی به اقتصاد داخلی اصابت می‌کند. در این شرایط خانوارها ترجیح می‌دهند، مخارج خود را به تعویق بیندازند. زیرا، انگیزه آنها برای اتخاذ رویکرد "صبر کن و نظاره کن اقتصاد به چه سمتی می‌رود" افزایش می‌یابد.

بنگاه‌ها نیز چشم‌انداز تقاضای خود را مورد بازنگری قرار می‌دهند و به تبع آن سرمایه‌گذاری و شروع کسب‌وکار جدید را به تعویق می‌اندازد. نتیجه دیگر افزایش نااطمینانی در اقتصاد، افزایش هزینه استقراض برای خانوار و بنگاه است چرا که در این شرایط سرمایه‌گذاران در قبال ریسک‌های آتی، نرخ جبران بالاتری را برای وام‌های اعطایی درخواست می‌کنند (رزم آهنگ، ۱۳۹۶). بنابراین با افزایش نااطمینانی به دلیل شکنندگی بالای اقتصاد در برابر شوک‌های داخلی، انگیزه فعالان اقتصادی برای شروع و تداوم کسب و کار کاهش می‌یابد. مبانی نظری و مطالعات تجربی صورت گرفته توسط مطالعات اسکالرز و همکاران (۲۰۱۷)، باتاچاری، هیگسون، هولای و کاتیومان (۲۰۰۹)، ماست‌کینها و ونکیوینب (۲۰۱۵) آلمیو (۲۰۱۵)، دهباشی، اسماعیل‌پورمقدم و اربابی (۱۳۹۹) شاهین و کارابولت (۱۳۹۸) نیز این نتایج را بیان داشتند.

(Scalarset et al, 2017; Masteikienea & Venckuvieneb, 2015; Alemu, 2015; Bhattacharjee, Higson, Holly, & Kattuman, 2009; Dehbashi, Esmaeilpour Moghadam, & Arbabi, 2020; Shahinpour & Karabulut, 2019)

نتایج تخمین جدول ۹ نشان می‌دهد، توسعه مالی تأثیر مثبت بر سهولت فضای کسب و کار دارد. نظام بانکی به عنوان یکی از مهم‌ترین ابزارهای بخش مالی، نقش بسیار کلیدی و بی‌بدیل در توسعه بخش مالی دارد که با فراهم نمودن شرایط برای سپرده‌گذاری (به شناسایی و تامین مالی کارفرمایانی که بیشترین شانس را برای تولید محصولات جدید و یا اجرای طرح‌های ابتکاری دارند)، موجب سهولت در فضای کسب و کار می‌شود، به عبارتی با توسعه بخش بانکی، اعتباردهی به بخش‌های تولیدی و کسب و کارهای جدید فراهم می‌شود و بدین ترتیب شروع فعالیت‌های کسب و کار جدید برای سرمایه‌گذاران و کارآفرینان آسان‌تر می‌شود. مطالعات (۱۳۹۹) و صالح آبادی (۱۳۸۸) همسو با نتایج پژوهش حاضر است (Shahinpour & Karabulut, 2019; Salehabadi; 2009).

همچنین اثربخشی دولت تأثیر معناداری بر سهولت فضای کسب و کار ندارد. شاخص اثربخشی دولت به سیاست‌گذاری و اجرا توسط دولت برای حمایت سیستم بازار مورد توجه واقع شده، همچنین به توانایی دولت در قانون‌گذاری، داوری دادگاه‌ها، تصمیمات مدیریتی در ارتباط با حاکمیت قانون، عدالت مدیریتی و قضایی مانند پاسخگویی و شفافیت اشاره دارد که در این میان دولت می‌تواند با دخالت خود بر سهولت فضای کسب و کار تأثیر

گذارد و با فراهم نمودن یک چارچوب قانونی و رعایت آن، شامل ضمانت اجرایی قراردادهای، رعایت حقوق مالکیت و امثال آن و دنبال کردن سیاست‌های صحیح و مناسب اقتصاد کلان منجر به فراهم نمودن بسترهای مناسب برای کسب و کار شود. از آنجا که دولت نتوانسته با فراهم کردن شرایط لازم از طریق انگیزش‌های قیمتی (مانند کاهش ارزش پول کشور) در راستای گسترش کسب و کار جدید گام بردارد، لذا تاثیر معناداری در جهت سهولت فضای کسب و کار ندارد. مطالعات آلمیو (۲۰۱۵) و تکانلو همکاران (۱۳۸۸) همسو با نتایج پژوهش است (Alemu, 2015; Takanloo et al, 2014).

همچنین حاکمیت قانون نیز بر سهولت فضای کسب و کار تاثیر مثبت دارد. در واقع ارتقا حاکمیت قانون منجر به شروع فعالیت‌های کسب و کار جدید می‌شود. شاخص‌های حاکمیت قانون نیز از اصول حیاتی در تجارت خارجی هستند که مقیاسی برای اندازه‌گیری حفاظت از حقوق مالکیت و عملکرد نظام قضایی است و شامل مقررات دست و پاگیر، مداخله دولت در اقتصاد، سیاست‌های رقابتی، موانع تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای، دسترسی به بازارهای سرمایه است که اگر مقررات وضع شده توسط دولت در جهت اهداف سهولت فضای کسب و کار باشد منجر به کاهش هزینه‌های بخش تولیدی، ایجاد مزیت نسبی اکتسابی، مزیت رقابتی، افزایش کسب و کارهای جدید و سرانجام رشد اقتصادی پایدار می‌گردد آلمیو (۲۰۱۵) و نیسترام (۲۰۱۰) نیز این مورد را مورد ارزیابی و تأیید قرار داده‌اند (Alemu, 2015; Nestram, 2010).

همچنین برای بررسی معتبر بودن ماتریس ابزارها در تخمین از آزمون سارگان استفاده شده است، در این آزمون، فرضیه صفر حاکی از عدم همبستگی ابزارها با اجزای اخلال است. نتایج در جدول ۹ حاکی است، مقدار احتمال آماره آزمون سارگان بزرگتر از مقدار ۰/۰۵ است. بنابراین می‌توان دریافت، فرضیه صفر مبنی بر عدم همبستگی ابزارها با اجزای اخلال قابل پذیرش است و ابزارهای مورد استفاده برای تخمین مدل برای کشورهای مورد مطالعه از اعتبار لازم برخوردار است. شرایط متعددی وجود دارد که در آن متغیرهای توضیحی ارتباط با شرایط خطا را نشان می‌دهند و ممکن است از یک متغیر ابزار استفاده شود. اول، متغیرهای وابسته، در واقع می‌توانند یکی از متغیرهای توضیحی را ایجاد کنند. یا متغیرهای توضیحی مرتبط صرفاً در مدل حذف یا نادیده گرفته می‌شوند. شاید حتی ممکن است متغیرهای توضیحی خطایی در اندازه‌گیری داشته باشند. مشکل با هر یک از این شرایط این است که رگرسیون خطی سنتی که معمولاً در تحلیل استفاده می‌شود ممکن است

برآوردهای متناقض یا بی‌طرفانه ایجاد کند که در آن جا متغیرهای ابزار مورد استفاده قرار می‌گیرد. علاوه بر نام روش، متغیرهای ابزار نیز متغیرهایی هستند که برای به دست آوردن تخمینی سازگار با استفاده از این روش استفاده می‌شوند. آنها بیرونی هستند، به این معنی که آنها خارج از معادله توضیحی هستند، اما به عنوان متغیرهای ابزار، آنها با متغیرهای درونی متغیر همبستگی دارند. فراتر از این تعریف یکی دیگر از الزامات اولیه برای استفاده از یک متغیر ابزار در یک مدل خطی وجود دارد: متغیر ابزار نباید با خطای خطی معادله توضیحی مرتبط باشد. بدین معنی است که متغیر ابزار نمی‌تواند یک مسئله مشابه با متغیر اصلی را داشته باشد که در حال تلاش برای حل آن است.

۶- نتیجه‌گیری

یکی از مهم‌ترین اهداف کلان اقتصادی کشورها، ایجاد شرایط لازم جهت ارتقاء رشد اقتصادی مستمر و باثبات است که سهولت فضای کسب و کار به عنوان یکی از مهم‌ترین بخش‌ها در جهت دستیابی به این هدف می‌تواند مورد توجه قرار بگیرد. شکنندگی اقتصادی یکی از متغیرهای اصلی موثر بر سهولت فضای کسب و کار است؛ بنابراین کاهش شکنندگی اقتصادی می‌تواند بسترهای مناسب را برای سهولت فضای کسب و کار فراهم نماید. برای کاهش شکنندگی اقتصادی می‌توان اجزا آن را مورد بررسی قرار داد که از مهم‌ترین این زیرشاخص‌ها می‌توان به کاهش رکود اقتصادی و فقر، جلوگیری از فرار مغزها و نیروی انسانی و توسعه اقتصادی متوازن اشاره نمود. تقویت مولفه‌های مذکور منجر به ایجاد بسترهای مناسب برای فضای امن سرمایه‌گذاری و کسب و کار می‌گردد. لذا این پژوهش، براساس مدل‌های اقتصاد سنجی؛ به بررسی تأثیر شکنندگی اقتصادی بر سهولت فضای کسب و کار کشورهای طی دوره زمانی ۲۰۰۶-۲۰۱۹ می‌پردازد. لذا نتایج نشان می‌دهد، افزایش اجزا شکنندگی اقتصادی که شامل: رکود اقتصادی و فقر، توسعه اقتصادی نامتوازن و فرار مغزها و نیروی انسانی است، منجر به افزایش شکنندگی اقتصادی می‌شود و شکنندگی اقتصادی و مولفه‌های آن تأثیر منفی بر سهولت فضای کسب و کار کشورهای مورد بررسی می‌گذارند. بنابراین با کاهش شکنندگی اقتصادی، احترام به قانون مالکیت، ثبات اقتصادی بهبود می‌یابد و به تبع آن هزینه‌های ناشی از محیط فعالیت اقتصادی کاهش می‌یابد و انگیزه فعالان اقتصادی برای شروع و تداوم کسب و کار افزایش می‌یابد. همچنین نتایج نشان

می‌دهد، متغیرهای توسعه مالی و حاکمیت قانون تاثیر مثبت بر سهولت فضای کسب و کار دارند. متغیر اثربخشی دولت نیز تاثیر معناداری بر سهولت فضای کسب و کار ندارد. بنابراین می‌توان دریافت طبق گزارش‌های مؤسسه (DB)^{۴۵} با استناد به ۱۰ شاخص کمی که ۱۰ مرحله از عمر یک کسب‌وکار را از زمان شکل‌گیری تا انحلال آن دربرمی‌گیرد و کشورهای مورد مطالعه این پژوهش به دلیل عملکرد ضعیف در شاخص سهولت فضای کسب و کار انگیزه سرمایه‌گذاران در جهت سوق منابع مالی به بخش فعالیت‌های تولیدی مولد را کاهش می‌دهد چرا که با عملکرد ضعیف در این بخش ریسک سرمایه‌گذاری افزایش یافته و تداوم کسب و کار را با اختلال مواجه می‌نماید. لذا برای بهبود وضعیت در سهولت فضای کسب و کار کشورهای منتخب پیشنهادهای زیر ارائه می‌گردد:

- کاهش شکنندگی اقتصاد از طریق کاهش متغیر رکود و فقر به دلیل افزایش درآمد سرانه، تولید ناخالص داخلی، کاهش نرخ بیکاری، افزایش تورم، کاهش سطح بدهی، افزایش حجم تجارت داخلی و خارجی و کاهش شکاف طبقاتی
- کاهش شکنندگی اقتصاد از طریق بهبود متغیر توسعه متوازن به دلیل کاهش نابرابری اقتصادی، افزایش دسترسی به اشتغال و تحصیل یا آموزش شغلی
- کاهش شکنندگی اقتصاد از طریق کاهش متغیر فرار مغزها به دلیل کاهش تأثیر اقتصادی جابجایی انسان (به دلایل اقتصادی یا سیاسی) و عواقبی را که ممکن است بر توسعه کشور دارد
- کاهش شکنندگی اقتصاد به منظور کاهش نوسانات شدید اقتصادی و افزایش اطمینان به ثبات اقتصاد کلان برای شروع کسب‌وکارهای نوپا و جدید
- بهبود حاکمیت قانون از طریق افزایش اعتماد مردم به قوانین، افزایش قابلیت پیش‌بینی بودن دستگاه قضایی، کاهش وجود جرم‌های سازمان‌یافته و افزایش احتمال موفقیت در شکایت علیه دولت و حذف مقررات، دستورالعمل‌ها و رویه‌های زائد و بازدارنده و موازی‌کاری‌های موجود در سیستم‌های اجرایی
- افزایش اعتباردهی به بخش‌های تولیدی و کسب و کارهای جدید از طریق بهبود توسعه مالی

⁴⁵ Doing Business

Acknowledgments: Acknowledgments may be made to individuals or institutions that have made an important contribution.

Conflict of Interest: The authors declare no conflict of interest.

Funding: The authors received no financial support for the research, authorship, and publication of this article.

Reference

- Amjadi, K., & Shafeei, E. (2017). The Effect of Information and Communication Technology on Improving the business circumstances Indicators in Countries (A mechanism to improve productivity). *The Journal of Productivity Management*, 2(11), 203-224. Retrieved from <http://sanad.iau.ir/fa/Article/976294> [In Persian]
- Azizmohammadlou, H. (2018). Comparative Evaluation of the Effects of Policies Instruments on Employment and Labor Demand in Iranian Economic Sectors Based on Disequilibrium Approach. *Quarterly Journal of Quantitative Economics (JQE)*, 15(3), 43-78. doi: [10.22055/jqe.2018.22664.1670](https://doi.org/10.22055/jqe.2018.22664.1670) [In Persian]
- Alemu, A. M. (2015). The nexus between governance infrastructure and the ease of doing business in Africa. In *Comparative case studies on entrepreneurship in developed and developing countries* (pp. 110-131), IGI Global. Available at: <https://www.freit.org/WorkingPapers/Papers/Development/FREIT1046.pdf>.
- Asgarpour, S., Mojahedi, M. M., & Bagheri pormehr, S. (2022). The Impact of E-Commerce Development Index on the Service Sector Employment Market in Iran. *Quarterly Journal of Quantitative Economics (JQE)*, (Accepted Manuscript Available Online from 01 October 2022). doi: [10.22055/jqe.2022.39893.2467](https://doi.org/10.22055/jqe.2022.39893.2467) [in Persian]
- Andreica, A. (2004). Evaluating ICT Implementations within the Romanian Business Environment. *Journal of Transition Studies Review*, 11(3), 236-243. doi: [10.1007/s11300-004-0015-y](https://doi.org/10.1007/s11300-004-0015-y).
- Behvar, S., Naderi, N., & Fatahi, S. (2020). The effect of Economic Freedom Entrepreneurial Activities: Based on the Global Entrepreneurship

- Monitor. *Quarterly Journal of Quantitative Economics (JQE)*, 17(3), 21-42. doi: 10.22055/jqe.2019.24904.1822 [In Persian]
- Babovic, F., Babovic, V., & Mijic, A. (2018). Antifragility and the development of urban water infrastructure. *International Journal of Water Resources Development*, 34(4), 499-509. <https://doi.org/10.1080/07900627.2017.1369866>.
- Bhattacharjee, A., Higson, C., Holly, S., & Kattuman, P. (2009). Macroeconomic Instability and Business Exit: Determinants of Failures and Acquisitions of UK Firms. *The Journal of Economica*, 76, 108-131. doi: 10.1111/j.1468-0335.2007.00662.x.
- Bunoa, M., Nadanyiovaa, M., & Hraskovaa, D. (2015). The comparison of the quality of business environment in the countries of Visegrad group. *Journal of Procedia Economics and Finance*, 26, 423-430. doi: [10.1016/S2212-5671\(15\)00826-6](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)00826-6).
- Baltagi, H. B. (2009). *Econometric Analysis of Panel Data*. *Journal of Published by Wiley Press*, 1, 28-35.
- Canare, T. (2018). The Effect of Ease of Doing Business on Firm Creation. *Journal of Annals Of Economics And Finance*, 19(2), 555-584.
- Channell, W. (2010). Urgency vs legitimacy; tensions in rebuilding the legal structure for businesses in postconflict countries. *Journal of Center for International Private Enterprise* (Washington DC).
- Dehghan Manshadi, M., & Pourrahim, P. (2013). The Examination of the Relationship between Macroeconomic Instability and Economic Growth in Iran. *Journal of Economic Research and Policies*, 21(67), 171-192. [In Persian]
- Dehbashi, V., Esmailpour Moghadam, H., & Arbabi, Z. (2020). The effect of macroeconomic instability on the number of active firms in Iran. *Journal of Economic research*, 20(77), 103-128. doi: [10.22054/joer.2020.12079](https://doi.org/10.22054/joer.2020.12079) [In Persian]
- Glanville, M., Kerušauskaitė, I., & Harley, F. (2016). *Scoping Study on Business Environment Reform in Fragile and Conflict Affected States*. *Business Environment Reform Facility*, KMPG (London, UK). Available at: <https://www.gov.uk/research-for-development-outputs/scoping-study-on-business-environment-reform-in-fragile-and-conflict-affected-states>.
- Grimm, S. (2014). The European Union's ambiguous concept of state fragility. *Journal of Third World Quarterly*, 35(2): 252-267. doi: 10.1080/01436597.2014.878130.

- Greene, W. H. (2008). *Econometric analysis – sixth edition*. New Jersey, Upper Saddle River: Pearson International. Available at: [https://www.scirp.org/\(S\(351jmbntvnsjt1aadkposzje\)\)/reference/ReferencesPapers.aspx?ReferenceID=1883856](https://www.scirp.org/(S(351jmbntvnsjt1aadkposzje))/reference/ReferencesPapers.aspx?ReferenceID=1883856).
- Gwartney, J. D., Holcombe, R. G., & Lawson, R. A. (2004). Economic Freedom, Institutional Quality, and Cross-Country Differences in Income and Growth. *Journal of Cato Journal*, 24(3), 205-233.
- Hsiao, C. (2003). *Analysis of panel data*, 2nd edition. Cambridge University Press. Available at: <https://assets.cambridge.org/052181/8559/sample/0521818559ws.pdf>.
- Hosseinzadeh Bahraini, M., & Malek Sadati, S. (2011). Institutional obstacles to investment and business in Iran. *Iranian journal of trade studies(IJTS)*, 15(59). doi: 25- 55 [20.1001.1.17350794.1390.15.59.2.8](https://doi.org/10.1001.1.17350794.1390.15.59.2.8).
- Hans, V. B. (2018). Business Environment Conceptual Framework and Polices. *Journal of Internatioal Educational Scientific Reseach Journal*, 4(3), 67-74.
- Huggins, R., & Thompson, P. (2015). Local entrepreneurial resilience and culture: the role of social values in fostering economic recovery. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 8(2): 313-330. doi: [10.1093/cjres/rsu035](https://doi.org/10.1093/cjres/rsu035)
- Jiang, M., Gao, Y., Jin, M., & Liu, S. (2020). Sustainable development of the business environment in smart cities: a hierarchical framework. *Kybernetes*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. Available at: <https://doi.org/10.1108/K-03-2020-0148>. doi: 10.1108/K-03-2020-0148.
- Leylian, N., Ebrahimi, M., Zare, H., & Haghghat, A. (2022). Presenting the foreign direct investment model and economic growth of developing countries with the mediating role of human capital and information and communication technology. *Quarterly Journal of Quantitative Economics (JQE)*, 19(3), 125- 153. doi: [10.22055/jqe.2021.32814.2225](https://doi.org/10.22055/jqe.2021.32814.2225) [In Persian]
- Masteikienea, R., & Venckuvieneb, V. (2015). Changes of Economic Globalization Impacts on the Baltic States Business Environments. *Journal of Procedia Economics and Finance*, 26, 1086-1094. doi: [10.1016/S2212-5671\(15\)00934-X](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)00934-X).
- Mohammadi, Z. (2020). *Economics in Simple Fragility Language*. Tehran, Iran Chamber Research Center. (In Persian).

- Peschka, M. P. (2011). The Role of the Private Sector in Fragile and Conflict-Affected States. Background Paper for the World Development Report 2011, Washington DC, *World Bank Group*. Available at: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/887641468163482532/pdf/620590WP0The0R0BOX0361475B00PUBLIC0.pdf>.
- Röhn, O., Sánchez, A. C., Hermansen, M., & Rasmussen, M. (2015). Economic resilience: A new set of vulnerability indicators for OECD countries. *OECD Economics Department Working Papers*, No. 1249, OECD Publishing, Paris. [doi: 10.1787/18151973](https://doi.org/10.1787/18151973).
- Razm Ahang, M. (2017). Indicators of economic fragility: A set of vulnerability indicators for countries (OECD) and recommendations for the Iranian economy. *Office of economic studies, Research center, Islamic consultative assembly*. doi.org/10.1787/18151973 (In Persian).
- Sweeney, N. M. (2009). Private Sector Development in Post-Conflict Countries. *Journal of A Review of Current Literature and Practice*. Cambridge, UK. doi: 10.13140/RG.2.1.3937.5442
- Shahabadi, A., Kazem Naziri, M., & Jamshidi, A. (2020). The Effect Doing Business on Investment in the Selected Countries MENA. *Journal of International Business Administration*, 3(2), 61-80. doi: 10.22034/jiba.2020.10747 [In Persian]
- Saadabadi, A., Rahimi Rad, Z., & Fartash, K. (2020). Designing and explaining the anti-fragility economic monitoring model to achieve a resilient economy. *Journal of Iranian public management studies*, 3(2), 59-87. [In Persian]
- Shahinpour, A., & Karabulut, K. (2020). The effect of human capital on business space in Islamic countries. *Journal of International business administration*, 2(2), 21-41. Doi: [10.22034/jiba.2020.39114.1403](https://doi.org/10.22034/jiba.2020.39114.1403) [In Persian]
- Salehabadi, A. (2009). Role of the capital market in improving Iran business environment. *Journal of Monetary and banking Research*, 1(1), 101-122. (In Persian).
- Shahinpour, A., & Karabulut, K. (2019). Islamic banking agreements and business environment in Iran. *International business administration*, 2(2), 21-41. doi: [10.22034/jiba.2019.9078](https://doi.org/10.22034/jiba.2019.9078) [In Persian]
- Taherpour, J. (2019). The effect of resilience and economic vulnerability on the economic growth of oil countries. *Journal of Modern Economics and Commerce*, 14 (1), 83-106. doi: [10.30465/jnet.2019.4281](https://doi.org/10.30465/jnet.2019.4281) [In Persian]

- Vallings, C., & Moreno-Torres, M. (2005). Drivers of fragility: What makes states fragile?. Prde working paper no. 7. Available at: <https://b2n.ir/001071>.
- Varmziari, H., & Imani, B. (2017). Resilience analysis of rural businesses in Malekan city. *Journal of Entrepreneurship Development*, (1)10, 181-200. doi: [10.22059/jed.2017.62327](https://doi.org/10.22059/jed.2017.62327) [In Persian]
- World Bank. (2011). World Development Report 2011: Conflict, Security and Development. World Bank (Washington DC). Available at: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/806531468161369474/world-development-report-2011-conflict-security-and-development-overview>.
- Yazdan Fam, M. (2018). Fragile governments and human security. *Quarterly Journal of Strategic Studies*, 12(4), 5-36. doi: [20.1001.1.17350727.1388.12.46.1.9](https://doi.org/20.1001.1.17350727.1388.12.46.1.9) [In Persian]
- Zaum, D. (2013). Political economies of corruption in fragile and conflict-affected states: Nuancing the picture. U4 Brief. Bergen: Chr. Michelsen Institute. Available at: <https://www.u4.no/publications/political-economies-of-corruption-in-fragile-and-conflict-affected-states-nuancing-the-picture>.